

İşlevselci-Tip Özdeşliği Kuramı ve Bilinç Problemi

Functionalist-Type Identity Theory and Problem of Consciousness

NAZIM GÖKEL

Kilis 7 Aralık University

Received: 23.06.2020 | Accepted: 20.08.2020

Abstract: David Lewis, particularly with respect to his resort to functionalist intuitions, was one of the important figures among the defenders of Type Identity Theory. According to this theory, any type of mental state is actually nothing but a certain type of neurochemical state. Perhaps the most effective and destructive criticism against this reductionist approach came from Thomas Nagel's famous essay "What is it like to be a bat?". For Nagel, Type Identity and Functionalism in particular and Physicalism, in general, fail to explain a pivotal point about the mind: Consciousness. In this article, I will first explain the theory defended by Lewis. In the second section, I will present Nagel's criticism against all the theories which fall under the category of Physicalism in general. In the last section, I will first explain how Lewis would respond to this criticism, later I will explain how Nagel would counter Lewis' criticism. In the end, I will briefly comment on this debate.

Keywords: Identity theory, analytic functionalism, Lewis, Nagel, consciousness, reduction.

Bir sinir dokusunun tahrikinin sonucunda bir bilinç hali gibi çok dik-kate şayan bir şeyin nasıl meydana geldiği aynı Alaaddin'in lambasını ovaladığında cinin ortaya çıkmasında olduğu gibi açıklanamaz bir şeydir (Huxley 1986: 193).

Hiç kimse ötekinin kederini hissetmez, hiç kimse ötekinin sevincini anlamaz. İnsanlar birbirlerine erişebildiklerini hayal ederler, fakat aslında sadece birbirlerinin yanından geçer giderler (Schubert 1824).¹

Giriş²

David Lewis çeşitli yazılarında (Lewis 1966; 1972) İşlevselci saikleri de kullanarak Tip Özdeşliği Kuramı'nın önemli savunucuları arasında yerini almıştır.³ Bu kurama göre, herhangi tipteki bir zihinsel hal en nihayetinde belirli tipteki bir nöro-kimyasal halden başka bir şey değildir. Bu indirgemeci yaklaşımın belki de en etkili ve yıkıcı güçteki eleştirisi ise Thomas Nagel'in "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" (Nagel 1974; 1979b/2013) başlıklı meşhur makalesinden gelir.⁴ Nagel'in görüşüne göre, spesifik olarak Tip Özdeşliği ve İşlevselcilik, genel olarak ise Fizikalizm kuramları zihne dair son derece önemli bir noktayı açıklamada başarısız kalır: Bilinç. Bu makalede ilk önce Lewis'in savunduğu kuramı açıklayacağım. İkinci bölümde, Nagel'in bu türden kuramlara yönelik eleştirisini sunacağım. Son bölümde, önce Lewis'in bu eleştiriye nasıl cevap verebileceğini, daha sonrasında ise Nagel'in Lewis'in bu eleştirisine nasıl karşı çıkabileceğini açıklayacağım.⁵ Son olarak, bu tartışmaya dair kısa bir yorumda bulunacağım.

¹ Schubert, Franz. 27 Mart 1824 tarihli günlüğünden, (akt. Schroeder 2009: 113).

² Bu makalede geçen İngilizce metinlerden Türkçeye çevirilerin hepsi bana aittir. Aksi belirtilmediği takdirde, çeviri metnin içinde geçen italik vurgular yazara aittir.

³ Bu makale boyunca bu kuramdan bahsederken "İşlevselci-Tip Özdeşliği Kuramı" terimini kullanacağım. Literatürde Lewis'in savunduğu kurama ayrıca Ryle'in Analitik Davranışçılık Kuramı'nın bazı öğelerini İşlevselci ve Maddeci bir anlayışla harmanladığı için (Lewis 1966: 22-23; Lewis 1999b: 291-324) "Analitik İşlevselcilik Kuramı" da denir (Schwarz 2015: 504-518).

⁴ Thomas Nagel, "What is it like to be a bat?" *The Philosophical Review*, 83/4 (Oct., 1974): 435-450. Bu makale aynı başlıkla daha sonra Thomas Nagel, *Mortal Questions* (Cambridge, [England]; New York: Cambridge University Press, 1979b/2013: 165-180) kitabının içinde tekrar yayınlanmıştır. Bu makale boyunca bu basım esas alınarak referans verilecektir. Ayrıca Nagel hakkında yeni bir çalışma için bkz., Tümkaya 2017: 23-41.

⁵ Lewis ve Nagel'in görüşlerine yönelik eleştirilerimi ağırlıklı olarak bazı dipnotlarda ifade edeceğim.

1. Lewis'in İşlevselci Tip Özdeşliği Kuramı

Lewis'e göre, herhangi tipteki bir zihinsel hal⁶ en nihayetinde belirli tipteki bir fiziki halden, yani büyük olasılıkla nöro-kimyasal halden (İng., "neurochemical state") başka bir şey olamaz (Lewis 1966: 17). Burada dikkat edilmesi gereken iki nokta bulunuyor: (i) bu hipotez mantıksal/metafizik bir zorunluluğu değil, tamamıyla ampirik bir tezi ifade eder; dolayısıyla da yanlışlanabilir bir hipotezdir, (ii) bu hipotezin ikna ediciliği diğer kuramlara nazaran bizlere ontolojik açıdan daha ekonomik bir teori sunmasından kaynaklanmamalıdır; bu hipotez daha güçlü bir temele dayandığı için ikna edici olmalıdır (Lewis 1966:17; 1972: 249).⁷ Lewis'in argümanını şu şekilde formüle edebiliriz:

1. Herhangi türdeki bir zihinsel hal, en nihayetinde o halin belirleyici özelliği olan işlevsel-nedensel rolün gerçekleştiricisidir.⁸

⁶ Lewis (1966) bu makalesinde "zihinsel hal" terimi yerine "deneyim" terimini kullanmayı tercih eder. Çağdaş zihin felsefesi literatürüne bakıldığında, zihinsel hallerin (birçok felsefeciye göre) iki ayrı gruba ayrıldığı görülür: (i) Bilişsel/Yönelimsel Haller ve (ii) Deneyimsel/Niteliksel Haller. Bu ayrıma göre, "deneyim" veya "deneyimsel haller" terimlerinin esasında zihinsel hallerin sadece bir türüne işaret ettiğini görürüz. Bu bakımdan bakıldığında, Lewis'in makalesinde savunduğu argümanın sadece deneyimsel haller için tasarlanmış bir argüman olduğu sanılabilir. Esasında, her ne kadar Lewis "deneyim" terimini tercih etmiş olsa da aslında esas maksadı bütün zihinsel halleri kapsayan geçerli bir argüman üretmektir, zira başka bir makalesinde (Lewis 1972: 249-250) bu argümanı tekrar özetlerken bu sefer buradaki "deneyim" terimi yerine "zihinsel hal" terimini kullanmıştır. Lewis bahsi geçen bu makalesinde açık bir biçimde bunu şöyle dile getiriyor: "... önceki makalemin hipotezine ulaşırız: zihinsel bir hal *M* (örneğin, bir deneyim) belirli bir nedensel rolün *R* gerçekleştiricisi olarak tanımlanabilir..." (Lewis 1972: 250). Bütün bu metin-içi kanıtlar doğrultusunda, Lewis'in 1966 tarihli makalesinde de genel anlamda zihinsel hallerden bahsetme amacı taşıdığı yorumuna ulaştım. O yüzden, Lewis'in (1966) makalesini yorumlarken "deneyim" terimi yerine daha genel olan "zihinsel hal" terimini kullanmayı tercih ettim.

⁷ Lewis'e göre, kuramsal tutumluluk gereği (İng., "parsimony") sunulan bir özdeşlik tezinde özdeşlik keşfedilmiş bir şey değil, yapılmış bir şey olur. Halbuki, Lewis'in diğer teorik özdeşliklerde olduğu gibi Psiko-Fiziksel Özdeşlik tezinden anladığı bilimsel bir keşiftir; dolayısıyla bu tez teorik tutumluluk ilkesi gereği kabul edilmesi akla yatkın olan bir şey olarak görülmemelidir. Nihai olarak kuramda tutumluluk ilkesinden bekleneni gerçekleştirmiş olsa bile, özdeşlik tezinde ifade edilen yargının keşfi tutumluluk ilkesi nedeniyle formüle edilmiş bir yargı değildir (Lewis 1972: 249).

⁸ Lewis'in İşlevselci-Tip Özdeşliği Kuramı'nın Putnam'ın savunduğu İşlevselcilik Kuramı ile farkı bu öncülde gizlidir. "İşlevsel-nedensel halin/rolün (biricik) gerçekleştiricisi" ifadesinden ne anlaşılması gerektiğine dair ayrıntılı ve (Ramsey-cümleleri üzerinden) teknik bir analiz için bkz. Lewis 1972: 250-252. Putnam'ın savunduğu İşlevselcilik Kuramı'na göre ("Makine İşlevselciliği" adıyla da anılır), herhangi bir zihinsel halin tanımlayıcı özelliği o halin bağlı bulunduğu işlevsel mimarideki rolü üzerinden belirlenir; yalnız bu roller farklı sistemlerde farklı yapılar/gerçekleştiriciler tarafından gerçekleştirilebilir, diğer deyişle çoklu gerçekleştirilebilir. Bu yüzden, bu kuramda zihinsel hal ile o halin gerçekleştiricisi

2. [Bilimsel veriler ışığında] Genel olarak belirli türdeki fiziksel hallerin, spesifik olarak ise belirli türdeki nöro-kimyasal hallerin bahsi geçen bu işlevsel-nedensel rollerin gerçekleştiricileri olduğu saptanmıştır.

∴ Belirli türdeki zihinsel haller o hallerin fiziki karşılığı olan belirli türdeki nöro-kimyasal hallerden başka bir şey değildir.⁹

Makalenin ilerleyen bölümlerinde Lewis bu argümandaki öncüllerin gerekçelerini de sunarak kendi kuramının diğer kuramlardan farkına değinir. Herhangi bir zihinsel halin belirleyici özelliği o hali tanımlayan işlevsel-nedensel rolün gerçekleştiricisi üzerinden belirlenir. İnanç hali, arzu hali, niyet hali, acı hali gibi zihinsel hallere baktığımızda bu hallerin zihinsel donanımızda belirli bir takım nedensel rolleri olduğunu görürüz. Sözgelisi, “Dışarıda yağmur yağdığına inanıyorum” zihinsel haline sahip olan birisi bu inanç hali ile ilgili olan diğer zihinsel hallerle birlikte¹⁰ en nihayetinde bir davranışta bulunur, örneğin dışarıya çıkmadan şemsiyesini almak gibi bir davranış. Aynı şekilde, acı halinde olan zihin sahibi bir varlık bu acı halinin sonucu olarak bir acıdan-kaçınma davranışı sergilediğinde de acı-zihinsel halinin diğer ilişkili zihinsel hallerle birlikte acıdan kaçınma davranışına neden olduğu söylenir. Bu durumda, bir zihinsel halin esasi özelliğinin onunla özdeş olan nedensel rolünden geçtiğini söylemek durumundayız. Bu açıdan bakıldığında Lewis’in ilk öncülü Epifenomenalizm, Paralelist Düalizm ve Davranışçılık ile daha baştan ayrıştır;

---

eş görülmez (Bkz. Putnam 1967/1975a; Putnam 1975b). Lewis’in Putnam ile görüş farklılıklarının iyi bir örneği için bkz. Lewis 1972; 1980a; 1980b. Ayrıca bkz. Gökel 2016: 29-47.

⁹ Lewis’in argümanında ufak tefek değişiklikler yaptım, fakat bu değişikliklerin argümanın genel yapısı ve amacını bozmamasına gayret ettim. Lewis şu şekilde ifade ediyor: “Benim argümanım şudur: herhangi (türdeki) bir deneyimin belirleyici özelliği aslında onun nedensel rolüdür, en tipik nedenlerinin ve etkilerinin sendromudur. Fakat biz materyalistler nedensel rollerin, ki bunlar analitik zorunluluk gereği deneyimlere aittir, esasında belirli fiziksel hallere ait olduğuna inanırız. Bu fiziki haller deneyimin belirleyici özelliklerine sahip olduğundan dolayı, bunlar [“fiziki haller” çn.] deneyimler olmalıdır.” (Lewis 1966: 17). Lewis, daha sonra yazdığı makalesinde bu argümanı bu sefer şöyle özetler: “Zihinsel Hal Z = nedensel rolün R gerçekleştiricisi (Z ’nin tanımı gereği). Nöral Hal N = nedensel rolün R gerçekleştiricisi (fizyolojik kuram gereği) ∴ Zihinsel Hal Z = Nöral Hal N (=in geçişliliği gereği)” (Lewis 1972: 249).

¹⁰ Lewis, kendi kuramı ile Davranışçılık arasındaki farkı açıklarken kendi kuramının önemli bir özelliğinden bahseder. Herhangi bir zihinsel hal sadece o zihinsel halin davranış üzerindeki etkisi ile değil, aynı zamanda diğer zihinsel hallerle birlikte girdiği bir neden-sonuç ağı içerisindeki rolü üzerinden tanımlanır (Lewis 1966: 21; Lewis 1972: 256). Davranışçılık Kuramı’nda ise zihinsel hallerin birbirleri üzerinden tanımlanması bir şarta bağlıdır: daha sonrasında bu gönderimde bulunulan diğer zihinsel hallerin birer davranışsal eğilim olarak elimine edilmesi. Lewis’in kuramında ise böyle bir şart yoktur (Lewis 1966: 21).

çünkü bu kuramlara göre zihinselliğin herhangi bir nedenselliği yoktur (Lewis 1966: 20).

Lewis'e göre, herhangi bir zihinsel hali tanımlarken o zihinsel halin *ber* olagelişindeki ve *sadece* o zihinsel halin olagelişindeki¹¹ neden-sonuç örüntüsünü tanımlama zorunluluğu da yoktur. Herhangi bir zihinsel hal *tipik* olarak şöyle-ve-şöyle nedenler sonucunda olagelişi ve *tipik* olarak şöyle-ve-şöyle etkilere neden oluşu üzerinden tanımlanır, bunun haricinde istisnai vakaların da bulunup tanımın içine eklenmesine gerek yoktur (Lewis 1966: 22). Davranışçılık ise her bir olageliş için zorunlu ve yeterli koşulları belirlemek zorunda kaldığı için, en nihayetinde kurama getirilen klasik eleştirilerden payını almıştır. Lewis, zihinsel halleri nedensellik örüntüsü içerisindeki tipik neden ve sonuç ağı üzerinden tanımladığı için Davranışçılık'a getirilen eleştirilerin kendi kuramı için sorun teşkil etmeyeceğini düşünmektedir (Lewis 1966: 22).¹² Lewis, Davranışçılık ekolünde ona göre doğru olan bir noktayı, yani her bir zihinsel halin o hal ile özdeşleştirilen davranışsal yansımalarını analitik yargılar üzerinden ifade etmeye yarayan yaklaşımı esasında kendi kuramında da doğru olarak kabul eder; fakat bu analitik yargıların semantik yorumunda Davranışçılardan farklı

¹¹ Lewis, burada "all and only its occurrences" ifadesini kullanıyor. "Occurrence" terimini "olageliş" terimi ile karşılamaya çalıştım. Lewis'in söylemeye çalıştığı şeyi bir örnek ile açıklayalım: "Bütün kobra yılanı ısırma olagelişleri/vakaları/olayları öldürücüdür. Diğer deyişle, her bir kobra yılanı ısırma olayı (İng., "each token of x-type") öldürücüdür" ve "Sadece kobra yılanı ısırma olagelişleri/olayları öldürücüdür" derken ifade etmeye çalıştığımız şey kobra yılanı ısırma olayı ile öldürücülük olayı arasındaki yeterli ve zorunlu koşullardır (Daha sonrasında da gerçekten yeterli veya zorunlu olup olmadığı tartışılır). Benzer şekilde, belirli türdeki bir zihinsel hal hakkında, sözcüğü inanç-zihinsel hal tipi hakkında kurduğumuz "Bütün inanç-zihinsel halleri F'dir" ve "Sadece inanç-zihinsel halleri F'dir" derken de o zihinsel hal tipinin yeterli ve zorunlu koşulları ifade edilmeye çalışılır. Lewis, kendi kuramının içerisinde ele aldığı "zihinsel hal" teriminin tanımında yeterli ve zorunlu koşulların belirlenmesinin zorunlu olmadığı kanısındadır, sadece *tipik* olarak hangi neden veya nedenler sonucu olageldiğinin, yine aynı şekilde *tipik* olarak hangi sonuç veya sonuçlara etki ettiğinin açıklanması yeterli olacaktır.

¹² Lewis, Davranışçılık Kuramı'na karşı örnek olarak iki durumdan bahseder: (i) x-denyimine o anda sahip olmadığı halde x-denyimini taklit eden mükemmel aktörün durumu ve (ii) x-denyimine bizzatıhi o anda sahip olduğu halde bu deneyimi dışı vuramayan, davranış boyutunda yaşadığı deneyimi gösteremeyen tam felçli bir insanın durumu. Bu pasajdaki örnekler hakkında Lewis herhangi bir referans vermez; sanırım kaynak çok açık olduğu için referans vermeye gerek duymamıştır. Davranışçılık Kuramı'na getirilen en yıkıcı eleştiriler, çoğu kişiye göre, Putnam'ın "Brains and Behavior" başlıklı makalesinde formüle edilmiştir (Putnam 1980: 24-36). Putnam'ın Davranışçılık Kuramı'na yönelttiği bu eleştirilere karşı bir eleştiri için bkz. Gökel 2017: 215-224.

bir yorum benimseyerek zihinsel hallere gerçekçi-nedensel roller atfederek hem zihinsel hallerin kendi aralarındaki nedensel etkileşimini, hem de uyarıcı ve davranış arasındaki işlevsel-nedensel rollerini açığa çıkarmaya çalışmıştır (Lewis 1966: 22-23; ayrıca bkz., Lewis 1972: 256; Lewis 1999b: 291-324).

Argümandaki ikinci öncül ise makul bir hipoteze dayanır: [Bilimsel kuramların bize sağladığı bütünlükçü resme bakıldığında] her bir fenomen fiziki terimler ile açıklanabilir. Her bir fenomen o fenomeni oluşturan daha basit fiziki öğeleri üzerinden, bu sefer o basit öğelerin de içindeki daha basit fiziki öğeler üzerinden analiz edilerek en nihayetinde bugünkü kuramsal fiziğin açıkladığı temel parçacıklar üzerinden açıklanabilir (Lewis 1966: 23). Lewis'e göre, bu hipoteze inanan birisi şu noktayı ıskalamamalıdır: Bu hipotez esasında ontolojik olarak gayri-fiziki nesnelere veya fenomenlerin var olup olmadığı ile ilgilenmez veya ilgilense bile bunlar konusunda *bilimsel* bir iddia ortaya koyamayacağı için bu konuda bilimsel mütevaziliğini koruyarak sessiz kalır. Sessiz kalmadığı tek nokta ise şudur: Herhangi bir fiziki fenomenin olagelişini açıklamak için gayri-fiziki nesnelere veya fenomenlere ihtiyaç yoktur (Lewis 1966: 23-24). Her ne kadar *bilimsel* anlamda gayri-fiziki fenomenler hakkında ontolojik seviyede bir yargıda bulunmasak da (Lewis 1966: 23-24), yine de gayri-fiziki fenomenlerin fiziki fenomenlere belki de eşlik ettiği, Paralelizm Kuramı'nda olduğu gibi her iki türdeki fenomenlerin mükemmel bir korelasyon içerisinde olduğu söylenebilir. Yalnız, bunlar birer metafizik spekülasyondan öteye geçemez; bilimsel hipotez bize herhangi bir fiziki fenomenin sadece ama sadece fiziki terimler ile açıklanması gerektiğini ifade eder (Lewis 1966: 24).

Şimdi, argümanın sonuç önermesine geldiğimizde zaten gayri-fiziki fenomenlerin zihinselliğinin açıklanmasında kullanılmayacağı açık bir biçimde ortaya çıkmışken akıllara şu soru geliyor: Peki, o halde zihinsel haller gayri-fiziki fenomenler olarak görülemeyecekse veya zihinsel hallerin olagelişi gayri-fiziki öğeler üzerinden açıklanmayacaksa, o zaman zihinsel haller hakkında sonuç olarak ne diyeceğiz?

Birinci öncüle göre, bu davranışsal dışavurumlar herhangi bir deneyimi ta-

nımlayan tipik etkiler arasındadır.¹³ Bu yüzden, fiziki fenomenler açısından etkisiz olan hiçbir şey deneyim olamaz. Dolayısıyla, ikinci öncül altında kabul edilebilir türdeki gayri-fiziki bir fenomen asla bir deneyim olamaz. İki öncülden ise, deneyimlerin şöyle veya böyle bazı fiziki fenomenler olduğu çıkarımlanır. (Lewis 1966: 24)

Lewis'e göre, zihinsel hallerin fiziki olarak ne olduğuna ilişkin en olası aday tabii ki nöro-kimyasal hallerdir. Herhangi tipteki bir zihinsel hal en nihayetinde o halin tanımlayıcı özelliği olan işlevsel-nedensel rolünün gerçekleştiricisi (Lewis 1972: 256) olan belirli tipteki bir nöral hal ile özdeşdir. Bir şekilde bir gün esasında nöral hallerin gerçek anlamda işlevsel-nedensel rolleri gerçekleştirmedikleri ortaya çıkarsa, maddeciliği bu durumdan kurtarmak Lewis'e göre çok zor olacaktır (Lewis 1966: 24).

2. Nagel'in Gör Dediği: Öznellik ve Nesnellik

Nagel, "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" başlıklı klasikleşmiş makalesinin daha ilk başlarında bilince ilişkin sorunun zihin-beden sorununu içinden çıkılmaz bir hale getirdiğini açıkça ifade eder ve Psiko-Fiziksel Özdeşlik Kuramı'nın veya İndirgemeci Kuram'ın köklü bir hatasına işaret eder: Doğaya dair keşiflerimizi ifade eden "su=H₂O", "gen=DNA", vb.,

¹³ Yanlış anlaşılmalara mahal bırakmamak için bu cümleyi biraz açıklamak istiyorum. Dikkat edilirse, Lewis "... davranışsal dışavurumlar herhangi bir deneyimi tanımlayan tipik etkiler arasındadır" diyor, bu şu anlama gelir: Herhangi bir deneyimi tanımlayan tipik etkiler sadece davranışsal dışavurumlar değildir, başka tipik etkiler de mevcuttur. Bir örnek üzerinden okuyucuya yardımcı olmaya çalışalım. Herhangi bir zihinsel hali Z₂ düşündüğümüzde, Lewis'a göre, o zihinsel hali ortaya çıkaran tipik nedenlerden bahsetmek durumundayız: (i) bir toplu iğnenin deriye batması, bir kâğıt parçasının parmağı kesmesi, vs., (Bunlara "işlevsel mimarideki işlevsel-nedensel hallerin dış girdileri [İng., "inputs"] veya uyarınları" diyelim); fakat bunların dışında ayrıca (ii) başka bir zihinsel halin Z₁ söz konusu olan zihinsel halin Z₂ oluşumuna neden olması, vs., (Bunlara da "işlevsel mimarideki işlevsel-nedensel hallerin iç girdileri veya uyarınları" diyelim). Diğer taraftan, herhangi bir zihinsel hali Z₂ düşündüğümüzde o zihinsel halin tipik etkilerinden de bahsetmek durumundayız: (i) acı kaynağından kaçınma davranışı, çığlık atma davranışı, vs., (Bunlara "işlevsel mimarideki işlevsel-nedensel hallerin davranışsal çıktıları [İng., "outputs"] veyahut davranışsal dışavurumları" diyelim); fakat bunların dışında ayrıca (ii) söz konusu olan zihinsel halin Z₂ başka bir zihinsel hale Z₃ etkide bulunması, vs., (Bunlara da "işlevsel mimarideki işlevsel-nedensel hallerin içsel çıktıları" diyelim). Dikkat edilirse, bu işlevselci yaklaşımda, herhangi bir zihinsel halden bahsedebilmek için onun hem içsel hem de dışsal uyarınlarından, aynı şekilde onun hem içsel hem de dışsal çıktılarından bahsetmek durumundayız. Bu yüzden, Lewis "davranışsal dışavurumlar herhangi bir deneyimi tanımlayan tipik etkiler arasındadır" diyor, "davranışsal dışavurumlar herhangi bir deneyimi tanımlayan tipik etkilerdir" demiyor.

özdeşlik cümleleri ile zihin ve beyin aynı şey olduğunu ifade eden “zihin=beyin” özdeşlik cümlesi radikal düzeyde birbirlerinden farklıdır (Nagel 1979b/2013: 165).¹⁴ Nagel’e göre, herhangi bir organizmanın bilinçli bir deneyime sahip olması o organizmaya dair o-organizma-olmak-gibi-bir-şey veya şeylerin var olması demektir (Nagel 1979b: 166). Bu formülasyonun daha spesifik versiyonu olarak Nagel bir terim daha ekler:

“[T]emel olarak bir organizma ancak ve ancak o organizma *olmak* gibi bir şey var ise—o organizma *için* (“öyle bir organizma” çn.) olmak gibi bir şey var ise—, bilinçli zihinsel hallere sahiptir.” (Nagel 1979b: 166).¹⁵

Peki, bütün bunlar aslında ne anlama geliyor?¹⁶ Nagel’a göre, herhan-

¹⁴ Aslında Nagel’in bu makaleyi yazmadan önce yazdığı “Brain Bisection and the Unity of Consciousness” (Nagel 1971; 1979a/2013) makalesi de bir o kadar ilginçtir. Hatta bu makalenin daha başlarında Nagel’in zihnin nöro-fizyolojik temeli konusundaki iyimserliği aşırı genel ve soyut bulduğunu söylemesi, bu genel iyimserlik havasına biraz kötümserlik katma hedefi taşıdığını söylemesi (Nagel 1979a: 147), “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” makalesindeki kimi söylemleri literatürde görece yanlış anlaşılmasına neden olmuş olabilir. Örneğin, Nemirov Nagel’in Fizikalizm Kuramı’nın yanlış olduğunu iddia ettiğini söyler (Nemirov 2003: 177). Bu bence hatalı bir yorum; çünkü Nagel hiçbir yerde böyle bir iddiada bulunmuyor. Bu konuda, literatürde Nagel’in kimi yerde yanlış yorumlandığını iddia eden ayrıntılı bir çalışma için bkz., Tümkaya 2017: 23-41. Tümkaya’nın bazı yorumlarına katılıyorum [mesela, Nagel’in hiçbir yerde “fizikalizm yanlıştır” diye bir iddiada bulunmamasına rağmen onun düşüncesinin “fizikalizmin asla *doğru olamayacağına* dair bir kanıt-lama olarak algılanmıştır” (bkz. Tümkaya 2017: 24) şeklinde sunulmasının yanlış bir yorum olduğuna katılıyorum], bazılarına ise katılmıyorum; ancak bu makale bağlamında dipnot 27’de Tümkaya ile görüş farklılıklarımı birkaç maddede [(ii) ve (iii) numaralı maddelerde] genel hatları ile açıkladığım yer haricinde metin içinde bu konuya değinmeyeceğim. Genel olarak şunu söyleyebilirim: Nagel’in sözde kötümserliğini daha çok şüpheli olmasına bağ-lıyorum, ayrıca “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” makalesinin sonundaki nesnel fenomenoloji önerisi bir nebze bu genel tabloya iyimser de bakabildiğini gösteriyor.

¹⁵ Nagel, bilinçli zihinsel hallere sahip olabilmek için öncelikle (i) o organizma olmak gibi bir şeyin var olması gerektiğini iddia ediyor, daha sonrasında buna bir ek yaparak [sanki bu ifade ediliş biçiminin eksik olduğunu düşünerek] (ii) o *organizma için* öyle bir organizma olmak gibi bir şeyin var olması gerektiğini iddia ediyor. Bu ek ifadenin bilincin tanımına dair önemli bir özelliğe ışık tuttuğunu düşünüyorum (Bkz. Dipnot 20). Daha sonrasında, Nagel şöyle diyor: “İlk olarak, öznel ve nesnel olan arasındaki ilişkiye veya *pour soi* ve *en soi* arasındaki ilişkiye gönderim yaparak açıklamak yerine sorunu bir şekilde daha ayrıntılı olarak ifade etmeye çalışmak istiyorum. Bu hiç de kolay değildir. Bir X olmanın nasıl bir şey olduğu hakkındaki olgular çok tuhaftır; öyle tuhaftır ki bazıları bunların gerçekliğinden veya bunlar hakkındaki iddiaların öneminden şüphe duymaya eğilimli olabilir.” Krş. Sartre 2003. Ayrıca, bir organizmanın *gerçek anlamda* bilinçli zihinsel hallere, yani bir bakış açısına sahip olup olmaması hakkında ayrıntılı bir analiz için bkz. Nagel 1979c: 189-193.

¹⁶ Evin anahtarını kaybettiğini fark eden, bu olgunun bilincine erişen bir insanın geçtiği evreleri düşünelim. Eğer soğukkanlı bir insandan değil de sözgelişi tez canlı bir insandan bahsediyorsak, hemen bu insanın ceplerini yokladığını, alnından soğuk terler döküldüğünü, sağa sola bakındığını, anahtarını yitirdiği olası yerlere tek tek gittiğini gözlemleyebiliriz. Fakat, dikkat edilirse, bunlar hep bir dış gözlemcinin yakın gözlemleri neticesinde ortaya koyduğu gözlemler olmaktan öteye geçemeyecektir. Gözlemci eğer ev anahtarını

gi bir deneyim, daha da genelinde zihinsel hal söz konusu olduğunda bunun bir nesnel bir de öznel yanından söz etmeliyiz. Bu nesnel olan tarafın varlığı belirli bir bakış açısı üzerinden tesis edilmediği için, beyin gelişimi, hücrelerin zamanla ölümü, kurulan yeni sinaptik bağlar gibi nesnel olgulara sadece bir insan değil, bir Marslı bile erişebilir (Nagel 1979b: 172-173). Nasıl yıldırım fenomeni, gökkuşağı fenomeni, vb., diğer fiziki fenomenlerin varlığı bir insan algısına dayanmıyorsa ve bir Marslı bu fenomenleri nesnel-fiziksel düzeyde anlayabilirse, aynı şekilde bir Marslı acı halinde olan bir insanın beynindeki C-siniri ateşlemesi olayını anlayabilir. Daha da genelinde, bir Marslı “insan” denilen varlığın anatomisini inceleyip genel anlamda nesnel düzeyde insan türü varlıkları anlayabilir ve bilgi edinebilir (Nagel 1979b: 172-173). Diğer taraftan, bazı zihinsel haller vardır ki, diğer bilişsel veya yönelimsel hallerden farklı olarak, beraberinde o-hal-içinde olmak-gibi bir özellik taşırlar.¹⁷ Bunu genellersek, yani bu türden zihin hallerine, deneyim içeriklerine sahip olan varlığı bir bütün olarak düşünerssek şöyle diyebiliriz: Bütün bu hallerin öznesi olan, deneyimlerin kendi içinde yaşadığı o-varlık-olarak-var-olmanın da bir mahiyeti olmalıdır. İşte mesele insan olarak var olmanın öznel tarafına, yani insan olmanın—bir insan için—nasıl bir şey olduğuna geldiğinde nesnel bir bakış açısından bu öznel yanın anlaşılması ve dolayısıyla bilinmesi¹⁸ bir Marslı için müm-

---

kaybetmenin nasıl bir hal olduğunu daha öncesinden kendi zihninde deneyimlememiş ise, tez canlı birisi değilse, vs., ötekinin içinden geçen hezeyanları, öfkeleri, vs., anlama noktasında zorlanacaktır.

¹⁷ Nagel’a göre, yönelimsel haller veya işlevsel haller cinsinden bilinçli bir hali açıklamak yetersizdir; zira işlevsel veya yönelimsel haller pekâlâ robotlara veya otomat-varlıklara da atfedilebilir. Fakat, bu varlıklar içinde buldukları halin nasıllığına, o-halde-olmanın-nasıllığına ilişkin bir deneyime sahip olmayacaklardır (Nagel 1979b: 166-167; bkz. Nagel 1979d: 201). Yeri gelmişken bir dipnotta bu makale boyunca kullanacağım bazı terimleri de tanıtmak istiyorum. Nagel’in “what-it-is-like-to-be-X” ifadesini bazı yerlerde bir organizmanın belirli bir anda içinde bulunduğu deneyim halinden bahsederken “F-halinde-olmanın-nasıllığı” ve “F-halinde-olmanın-mahiyeti” terimleri ile yorumlayacağım. Bir organizmanın belirli bir anda içinde bulunduğu durumdan ziyade, bütün bu içinde bulunduğu deneyim hallerinin taşıyıcısı/sahibi olan varlıktan genel anlamda bahsederken “X-olarak-var-olmanın-nasıllığı” ve “X-olarak-var-olmanın-mahiyeti” terimleri ile yorumlayacağım. Kısacası, Nagel’in “X-olmanın-nasıl-bir-şey-olduğu” ifadesinin içerisindeki varlık yüklemine vurgulayarak “X-olarak-var-olmanın-nasıllığı” ifadesi ile eş olarak yorumlayacağım.

¹⁸ Nagel, daha önce yazdığı makalesinde, ayrık-beyin (İng., “split-brain”) araştırmalarında incelenen hastaların deney ortamındaki garip ve anlaşılması güç davranışlarını açıklamaya çalışırken bir noktada “bu insanlardan birisi olmanın nasıl bir şey olduğunu kavramanın zor” olduğunu söyler (Nagel 1979a: 160). Okumuş olduğum makaleleri içinde ilk defa bu makalesinde “what-it-is-like” ifadesi ile karşılaştım. Ayrıca bkz. Nagel 1979a: 161.

kün olmayacaktır. Diğer taraftan, yarasa-olmanın-nasıl-bir-şey-olduğunu anlama ve bilme konusunda bizim de bir Marslıdan pek farkımız olmayacaktır. Yarasa-olmanın yaşamını gözlemlediğimizde aslında onlar hakkında “nesnel” düzeyde oldukça bilgi sahibi olduğumuzu söyleyebiliriz: dış dünyayı algılama kanalının eko-lokasyona dayandığını, yani çıkardıkları seslerin yansımalarını duyarak etrafındaki nesnelere algıladıklarını biliyoruz (Nagel 1979b: 168). Yine de yarasanın kullandığı sonar sisteminin bizim sahip olduğumuz duyumsama sisteminden çok farklı bir şekilde işlediğini göz önünde bulundurmalıyız; dolayısıyla yarasa-olmanın-nasıl-bir-şey-olduğuna dair bir bilgiye esasında sahip değiliz. Aynı türdeki organizmalar aynı veya benzer algı sistemlerine sahip ise, bir organizma kendi türündeki diğer bir organizmanın içinden geçtiği hali bilebilir. Yalnız türler arasındaki farklılıklar arttıkça bunu söylemek zorlaşır. Bizim türümüzden uzaklaştığımız ölçüde, karşımızda duran diğer zihin sahibi varlığın¹⁹ X sahip olduğu deneyimlere ve X-olarak-var-olmanın-nasılığına²⁰ dair olgu-

¹⁹ Nagel, bu makalede yine esas mesele ile alakalı diğer bir soruyu da gündeme getirir: Deneyimlerin fiziki bir betimleme içerisinde kalarak yakalanması hipotezinin anlaşılması ve açıklanması için öncelikle bu deneyimlerin nasıl ‘bir nesnel doğaya sahip olduklarını (veya nesnel süreçlerin öznel bir doğaya sahip olabildiklerini)’ anlamamız, açıklayabilmemiz gerekiyor (Nagel 1979b: 178). Bu aslında Nagel’e göre, zihin-beden sorununun literatürde sıkça ihmal edilen diğer zihinler sorunu ile bağlantısını da açığa çıkaran bir sorudur; çünkü eğer sahip olduğum zihinsel hallerin öznel cihetinin esasında nesnel özelliklere sahip olduğunu bilirsem, buradan hareketle (i) bir kere benim zihnimin dışında diğer zihin-sahibi nesnelere varlığına ulaşabilirim (Nagel 1979b: 178, dipnot 14) ve (ii) diğer zihin-sahibi varlıkların yaşadıkları içsel deneyimler ve zihinsel haller konusunda bir bilgi sahibi olabilirim. Nagel, bu dipnotta sadece diğer zihinlerin varlığına dair bilgiden söz ediyor; ben Nagel’in makalede diğer yerlerde söylediği fikirlerden hareketle bu yaklaşımın aynı zamanda diğer zihin-sahibi varlıkların içsel hallerinin bilinmesinin de yolunu açtığını düşünüyorum, tabii ki diğer zihin sahibi varlığın tür olarak bizimle aynı olması koşuluyla.

²⁰ Nagel, makalesinde kullanılan “what it is like” İngilizce ifadesinin yanıtıcı olabileceğine dikkat çeker; çünkü bu ifade karşındaki varlığın içinde bulunduğu deneyim halinin “bendeki benzer karşılığı” veya “benim deneyimimde neye benzediği” olarak anlaşılabilir; halbuki Nagel’in bu ifade ile kastı herhangi bir bilinç sahibi varlığın içinde bulunduğu deneyim halinin “öznenin kendisi için nasıl bir şey olduğudur” (Nagel 1979b: 170, dipnot 6). Nagel’in bahsettiği durumun Türkçe için de geçerli olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden, daha önce dipnot 17’deki bahsettiğim terimlerin, yani “F-halinde-olmanın-nasılığı” ve “X-olarak-var-olmanın-nasılığı” ifadelerinin sırasıyla “X-için-F-halinde olmanın-nasılığı” ve “X-için-X-olarak-var-olmanın-nasılığı” olarak anlaşılması gerekiyor. Ayrıca, dipnot 15’de Nagel’in bilinçli zihinsel hallerle sahip olabilmeyi tanımlarken ifade ettiği biçimindeki bir eksikliği düşünerek “o-organizma-için-öyle-bir-organizma-olmak-gibi-bir-şeyin-var-olması” ifadesini eklediğinden bahsetmiştim. Bu ifade, ilk bakışta öz-bilinç (İng., “self-consciousness”) durumunu çağrıştıracaktır; fakat burada aslında Nagel’in kastı öz-bilinçten ziyade X-olarak-var-olmanın-nasılığının/mahiyetinin öz itibarıyla X varlığı için mümkün olmasından kaynaklanmıştır. O yüzden, X-olarak-var-olmanın-nasılığından bahsetmek için gizli veya açık olarak X-için-X-olarak-var-olmanın-nasılığından bahsetmek durumun-

lara yabancılaştığımızı, bir noktada X hakkında ne özel olarak onun sahip olduğu deneyimler hakkında ne de genel olarak X-olarak-var-olmanın-mahiyeti hakkında hiçbir bilgi veya fikir sahibi olmadığımızı söylemek durumunda kalırız.²¹

Yine de yarasa-olarak-var-olmanın-nasılığına dair bir bilgimiz olmadığı halde, “yarasanın iç dünyası” mefhumuna nasıl ulaştığımızı dair en azından bir yöntemimiz ve kaynağımız bulunmalıdır: hayal gücü (Nagel 1979b: 169). Bu noktada Nagel’in yaptığı tespit bilince dair sunulan bu mefhumun nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir ipucu vermektedir. Bir insan yarasanın tipik davranışlarını gözlemlemiş ve hayalinde kendisini yarasanın yerine koyarak onun iç dünyasının nasıl olabileceğine dair hayali düşüncelerin peşine takılmış olabilir; yalnız bütün bunları hayal gücünde gerçekleştirmesi ona bir-yarasa-için-yarasa-olarak-var-olmanın-nasılığının bilgisini sağlamayacaktır. Hayalinde yarattığı düşünsel konumlandırma ona aslında sadece tek bir şeyi sağlayacaktır: bir-insan-olarak-yarasa-gibi-davranmanın-mahiyetinin mefhumu (Nagel 1979b: 169). Bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasılığını hayalinde canlandıran kişi en nihayetinde kendi zihninin imkanları doğrultusunda ya hali-hazırdaki insani deneyimine yeni deneyimler ekleyecek, ya hali-hazırdaki insani deneyiminden bazı parçaları çıkaracak veya bu ikisinin duruma göre bazı kombinasyonlarından faydalanacaktır. Fakat, hayal gücü görece zengin bir insan olsa bile, en nihayetinde kendi insani düşünsel yapısını kökten değiştiremeyeceğine göre hiçbir zaman yarasa-deneyimlerine benzer deneyimler edinemeyecektir (Nagel 1979b: 169). Diğer yandan, bir kişi Kafka’nın (2009: 29-74) öyküsündekine benzer bir biçimde gerçek anlamda yavaş yavaş bir yarasaya dönüşmüş olsa bile, yine de henüz-bir-insan-olarak-var-olmadan, yani henüz *insanlıktan* çıkmamış durumdayken ileride dönüşeceği *yarasalığa*, yani bir-yarasa-olarak-var-olmanın-mahiyetine dair deneyimleri hayalinde canlandıramayacaktır. En nihayetinde, bir insan kendi insani zihninin imkanları çerçevesinde düşünebilir ve hayal kurabilir (Nagel 1979b: 169). Bu noktanın kavranması için illa ki çok uzaklara gitmeye, bir yarasanın

---

da kalırız. Bunun anlaşılması şu bakımdan önemlidir: Nagel’in bu makale kapsamında ele aldığı sorun öz-bilince dair bir sorun değil, genel olarak zihin metafiziğinde iskalandığını düşündüğü bilinç sorunudur.

²¹ “Bir kişi diğer deneyimleyen kişiden ne kadar farklıysa bu girişimden o kadar az başarı bekleyebilir” (Nagel 1979b: 172).

veya bir Marslının iç dünyasını hayalimizde canlandırmamıza da gerek yoktur; zira aynı durum görme ve işitme duyusu sağlam olan bir insan ile doğuştan kör ve sağır olan bir insan arasında da görülebilir. Birinci kişinin, ikinci kişinin deneyimlerinin öznel mahiyetine dair hiçbir öznel-epistemik erişimi olmayacaktır; diğer taraftan ikinci kişinin de birinci kişinin deneyimlerinin öznel mahiyetine dair hiçbir öznel-epistemik erişimi olmayacaktır (Nagel 1979b: 170).²²

“Bu, her birimizin diğer kişinin deneyiminin öznel bir niteliğe sahip olduğuna inanmamızı engellemez” (Nagel 1979b: 170).²³

²² Nagel, kendi metninde sadece “erişim” (İng., “access”) kelimesini kullanmıştır. Burada, bir yorumda bulunuyorum. Epistemik erişim, iki yolla gerçekleşebilir: (i) bir nesnenin mahiyeti objektif bir biçimde açıklanabiliyorsa, o bilgi nesnesine nesnel-epistemik bir erişim vardır; (ii) bir nesnenin içinde bulunduğu deneyim hali öznel bir kanalla (örneğin, bizatihi deneyim yaşayan kişinin kendi deneyim içeriğinin direkt farkındalığına ulaşması veya aynı türdeki farklı bir kişinin kendisinin daha önce yaşadığı benzer deneyim halini hafızasından geri çağırarak zihinde canlandırması yoluyla karşısındaki deneyim yaşayan kişinin deneyim içeriğine yönelik bir anlayış geliştirilmesi) açıklanabiliyorsa, o bilgi nesnesine öznel-epistemik erişim vardır (Krş. Nagel 1979a: 160). “Öznel-epistemik erişim” terimi ile “özel-epistemik erişimi” (İng., “private-access”) teriminin karıştırılmaması gereklidir (Bkz. Dipnot 24). Ayrıca krş. Nagel 1965. Fizikalizm’e getirilen eleştiriler arasında yer alan Özel-Erişim İtirazı’na göre, (i) Herhangi bir zihinsel haldeysem, o zihinsel hal içerisinde olduğumu zorunlu olarak bilirim [İng., “Incorrigibility Thesis”], (ii) Ancak zihinsel bir varlık içinde bulunduğu zihinsel halin ne olduğunu bilirken, içinden geçtiği bedensel halin ne olduğunu bilemeyebilir, (iii) O halde, zihinsel haller bedensel haller ile özdeş olamaz (Nagel 1965: 344). Leibniz Yasası’na göre, iki nesne özdeş ise, sahip oldukları özellikler konusunda birbirlerinden ayrışamazlar [$\forall x\forall y(x=y \rightarrow \forall F(Fx \leftrightarrow Fy))$]. Birbirleriyle özdeş olan iki hal olsun: x zihin hali ve y beden hali. Leibniz Yasası’na göre, bu ikisi özdeş ise sahip oldukları özellikler konusunda birbirleriyle ayrışamazlar. Özel-Erişim İtirazı ise en azından bir konuda bu ikisinin ayrıştığını ortaya koyuyor gibi görünüyor. Nagel’in bu argümana karşı eleştirisi iki ayıklıdır, burada birisinden bahsedelim: Leibniz Yasası içlemsel bağlamlar (İng., “intensional contexts”) söz konusu olduğunda işlevini kaybeder. Bir kişi Aristoteles’in *Metafizik*’in yazarı olduğuna inanabilir, ama *Metafizik*’in yazarı-Platon’un meşhur öğrencisi” önermesi zorunlu olarak doğru olsa bile, aynı kişinin zorunlu olarak Aristoteles’in Platon’un meşhur öğrencisi olduğuna da inandığını söyleyemeyiz (bkz. Frege 1892/1997). Aynı durum, zihinsel hallere gönderimde bulunan diğer cümleler için de geçerli olacaktır. Özetle, x zihinsel halinde olduğunun bilgisine sahip olan birisi kendisinin y bedensel halinde olduğunu bilmeyebilir; fakat içlemsel bağlam neticesinde ortaya çıkan bu fark yine de x ve y hallerinin özdeş olmadığını göstermez. O halde, Özel-Erişim İtirazı Fizikalizm Kuramı’na darbe vuramaz (Nagel 1965: 345). Nagel’in eleştirisinde dikkat edilirse içlemsellik kavramına (İng., “intensionality”) başvuruluyor; fakat ilginç bir noktada içlemsellikten yönelimselliğe (İng., “intentionality”) geçiliyor, bu iki kavramın eş anlamlı olduğunu veya birbirlerinin yerine hiçbir sorun olmadan kullanılabileceğini düşünüyor olmalı (ayrıca bkz. Nagel 1965: 351). İçlemsellik kavramı ile yönelimsellik kavramının eş anlamlı olduğunu, bu iki kavramın hiçbir sorun yaratmadan birbirlerinin yerine kullanılabileceğini hiç düşünmüyorum. Bu yüzden, Nagel’in eleştirisinin ilk ayağı oldukça sorunludur.

²³ İlk olarak, Nagel’in buraya kadar ki düşüncesindeki bir sorundan bahsedeceğim, ikinci olarak da söylediklerine ek olarak bir yorumda bulunacağım. (i) Özetle, Nagel kabaca, şe-

Her ne kadar sahip olduğumuz insani temsil sisteminde karşımızdaki varlığın (yarasa, Marslı, vs.) içsel halinin bir tasvirini sunamasak bile, karşımızdaki varlığın içsel hali insani açıdan erişimi zaten imkânsız bir olguya tekabül ediyor olsa bile, yine de bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığı, vb., hakkında geliştirdiğimiz düşüncelerimiz bizlere kavrayışımızı aşan birtakım olguların varlığını kabul etmemiz gerektiğini gösterir (Nagel 1979b: 171). Sonuçta, bizim epistemik donanımızı aşan birtakım olguların olduğunu söylemek veya olabileceğini kabul etmek oldukça realist ve rasyonel bir yaklaşımdır. Peki, böylesi olguların var olduğunu kabul etmek ne anlama gelir? Nagel'e göre, bu noktanın tanınması zihin-beden sorunu açısından çok önemli bir noktanın da anlaşılmasını sağlamaktadır; çünkü ister bir-insan-olarak-var-olmanın-nasıllığı, ister bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığı, vb., hakkındaki olgular söz konusu olsun bütün bu olgular bize çok temel bir şeyi gösterir: Bu olgular her tipteki²⁴ organizmaya

matik formda sahip olduğumuz "yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığı" mefumu vasıtasıyla yarasanın belki de bizimkilerden çok uzak da olsa yine de bir nevi acı çektiğine, korku yaşadığına dair inançlarımızın oluştuğunu iddia ediyor (Nagel 1979b: 169-170). Bütün buraya kadar söylenenler hala karşımızda duran varlığın bir deneyim yaşadığına, bu deneyimin onun için öznel bir nitelik taşıdığına inanmamın nedenini açıklamıyor. Nagel'in söylediği düşünceler bahsi geçen inancın neden gerçekleştiğini değil, nasıl ve hangi durumlarda gerçekleştiğini açıklıyor. Fakat, bunun dışında bu "bir-yarasa-olarak-var-olmanın-mahiyeti" mefumu gerçekten de yarasaların kendilerine has deneyimler yaşadığına inanmamızın nedeni olarak sunulabilir mi? Bir kişi bir fenomenin nasıl gerçekleştiğini, hangi durumlarda gerçekleştiğini açıklayabilir; yine de bu açıklama o fenomenin neden var olduğunu, neden ortaya çıktığını açıklamayabilir. Sözelgesi, bir felsefeci yanlış temsilin nasıl ortaya çıktığını bütün ayrıntıları ile açıklayabilir; fakat bütün bu açıklamalara rağmen yine de yanlış temsilin kaynağını/nedenini açıklayamamış olabilir (Ayrıntılar için bkz. Gökel 2018: 174-188). (ii) Nagel'in argümanı şu sezgisel öncül üzerine kuruludur: X-için-F-halinde-olmanın-mahiyetine ilişkin hiçbir öznel-epistemik-erişimim olmasa da yine de [gerçekçi bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizde] onun F-halinde-olmanın-mahiyetine sahip olmadığını, daha genelinde de bilinç sahibi bir varlık olmadığını söyleyemem. Nagel'a göre, böyle bir davranışta bulunmak, yani karşımızdaki varlığın deneyimi hakkında hiçbir fikrimin olmadığı yerde onun bilinçsiz bir varlık olduğunu söylemek 'bilisnel uyumsuzluğun en kaba formu' olacaktır (Nagel 1979b: 171). Evet, X hakkında X-için-F-halinde-olmanın-mahiyetine dair *cebaletimiz* X'in F-halinde olmadığını, F-denyimi yaşamadığını göstermez; fakat aynı öncülden hareketle şunu da söylemeliyiz: X hakkında X-için-F-halinde-olmanın-mahiyetine dair *cebaletimiz* X'in F-halinde-olmanın-mahiyetine sahip olduğunu da göstermez. Eğer bu konuda tam bir bilgisizlik halindeyse X hakkında zaten herhangi bir kesin [olumlu veya olumsuz] yargıda bulunmamalıyız.

²⁴ Nagel, bu bakış açısının sadece deneyim sahibi varlığa özel olduğu fikri ile karıştırılmaması gerektiğini söyler (Ayrıca bkz. Nagel 1979d: 207: "Daha öznel olan zorunlu olarak daha özel değildir"). Bu bakış açısının bir tip (İng., "type") olduğunu ifade eder. Örneğin, bir insan aynı tipteki diğer bir organizmanın, yani başka bir insanın bakış açısına her ne kadar mutlak düzeyde sahip olamayacak olsa da (Nagel 1979b: 172, dipnot 8), en azından kendisini onun yerine koyarak, onun bakış açısıyla bakmaya çalışarak onun içinde bulunduğu

özgü belirli bir bakış açısının var olduğunu gösterir (Nagel 1979b: 171).

Halbuki, benim işaret ettiğim nokta bizim bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu *bilemeyecek* oluşumuz değildir. Bu epistemolojik soruyu ortaya atmıyorum. Benim işaret ettiğim nokta daha ziyade bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğuna dair bir *mefhum* (İng., “conception”, çn.) oluşturmak (ve *a fortiori* yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmek) için bir kişinin yarasanın bakış açısını sahiplenmesi gerektiğidir. Eğer bir kişi bunu kabaca veya kısmen yaparsa, o kişinin mefhumu da kabaca veya kısmi olacaktır. Veya en azından şu andaki anlayışımız çerçevesinden durum böyle görünüyor. (Nagel 1979b: 172, dipnot 8)

Bu noktaya kadar, Nagel’in bahsettiği sorunun özünde epistemolojik bir sorun olduğunu düşünebiliriz. Fakat, böylesi bir okuma yukarıda Nagel’in belirttiği esas meselenin de gözden kaçırılmasına neden olur. Mesele, kısmen ve başlangıç olarak tabii ki epistemolojik bir sorun: Benim nasıl olur da bir başkasının yaşadığı deneyimlerin mahiyetine, daha da ötesinde benden tür olarak bambaşka varlıkların yaşadıkları deneyimlerin mahiyetine öznepistemik bir erişimim olabilir? Fakat, bu soru esasında Nagel’in ulaşmak istediği yere geçmek için sadece bir basamaktır. Asıl mesele ise, bu epistemolojik sorunun işaret ettiği veya işaret etmek için aracılık ettiği metafizik sorundur. “Bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasılığı” mefhumunu oluşturmak, bu kavramsal temsili kullanarak kendi dışımızdaki varlıkların öznepistemik deneyimlerine bir erişim köprüsü inşa etmek için çıktığımız yolda, başka bir şeyi fark ederiz: bir organizmayı var eden nesnel olguların haricinde o organizmanın *o türden bir organizma* olarak var olmasını sağlayan, öznepistemik olguların bileşimi olan bir şey de var olmalıdır “bakış açısı”!...

Şimdi, bu bölümün başında Nagel’in söylediği tezin anlamını ve gücünü daha iyi anlayabiliriz. “su=H₂O”, “gen=DNA”, vb., özdeşlik cümlelerine tekrar bakalım. Bu özdeşlik cümleleri doğaları gereği bir nesnellığı de

---

deneyim halinin neye karşılık geldiğini anlayabilir. Burada Nagel’in düşüncesinde şöyle bir tez merkezi konumdadır: Ancak aynı tip varlıklar birbirlerinin bakış açısını anlayabilirler; çünkü bu bakış açılarını oluşturan olgular ortaktır. Fakat, bu tezin sadece insan türleri için kısmi bir doğruluk taşıdığını söyleyebiliriz; insan türü haricindeki diğer varlıklara da genellemek istediğimizde bu tezin bir spekülasyondan, insan-merkezli düşünce yaklaşımından öteye geçebileceği konusunda birtakım şüphelerimin bulunduğunu söylemek durumundayım.

taşıyorlar. Suyun veya yıldırımın insana nasıl görüldüğünden habersiz olan, hatta hiçbir görsel algı yetisine sahip olmayan dünya-dışı herhangi zeki bir yaşam formu bu özdeşlik cümlelerinde ifade edilen gönderimleri anlayabilir; çünkü burada sözcüğü “H₂O” ifadesi nesnel bir olguya gönderimde bulunur (Nagel 1979b: 172-173). Bilimsel çaba da en nihayetinde herhangi bir olgunun şu veya bu kişiye nasıl görüldüğü ile değil, yani nesnenin bir özneye *görünüşü* ile değil, nesnenin gerçekte olduğu haliyle, yani nesnenin *gerçekliği* ile ilgilendir. Bilimsel bir projenin en önemli ölçütlerinden birisi olan nesnellik ölçütü doğrultusunda bir bilim insanı da en nihayetinde kendi çalışmasının konusu olan bilim nesnesini olduğu haliyle, bütün *gerçekliğiyle* kavrayabilmek için mümkün merteye insani bakış açısından, yani o nesnenin insanlara farklı farklı *görünüşlerinden* uzaklaşmaya çalışır (Nagel 1979b: 173)²⁵. Peki, bilinçli deneyimleri de aynı bu şekilde görmemiz mümkün müdür? Elbette, herhangi bir bilinçli deneyim yaşadığımız zaman o bilinçli deneyimimizin belki de altyapısını oluşturan nesnel bir kısımdan, yani beynimizde olup biten nöral ateşlemelerden, oluşan yeni sinaptik bağlardan, kısacası fiziki birtakım öğelerden ve olaylardan bahsedebiliriz. Sonuç olarak, Marslı bir bilimci insanların beynini incelediği zaman orada gerçekleşen fiziki olayları farklı bir bakış açısından fark edebilecektir. Bir bilim insanı da yine aynı şekilde beyinde gerçekleşen bu nöro-kimyasal olayları başka bir bakış açısıyla, mümkün merteye nesnel-bilimsel bir bakış açısıyla inceleyecektir. Beyindeki öğeler ve olaylar farklı bakış açılarına açık gözlenebilir fiziki olaylardır.²⁶ Fakat, genel olarak doğa içerisindeki olayları daha nesnel bir düzeyde anlayabilmek ve nesnelere gerçek doğalarını ifade etmek için kullandığımız bilimsel indirgeme yön-

²⁵ Krş. Nagel 1979d: 206.

²⁶ “Sorun sadece *Mona Lisa*’ya baktığım zaman benim görsel deneyimimin belirli bir niteliğe sahip olması, ama onun izinin beynime bakan kişi tarafından bulunamaması değildir. Zira, orada *Mona Lisa*’nın küçük bir imgesini bulmuş olsa bile, onun (“o imgenin”, çn..) deneyim ile özdeş olduğunu söylemek için hiçbir nedeni olmayacaktır.” (Nagel 1979b: 174, dipnot 10; Krş. Nagel 1979c: 187). Ayrıca Krş. Nagel (1965: 343): “Özdeşlik terimleri belirtildiği gibi olduğunda, hiçbir şey bir duyumsama veya bir acı veya bir düşünce ile herhangi fiziksel bir şeyi özdeşleştirmemize bizi mecbur etmez, ve bu birçok eleştiriyi ortadan kaldırır. Zira, her ne kadar sahip olduğum bir görsel duyu izleniminin biçim ve renk nitelikleri ‘Mona Lisa’yı karakterize eden biçim ve renk niteliklerine yakinen karşılık gelse de, benim o duyu izlenimine *sahip oluşum* o niteliklere sahip değildir, ve dolayısıyla benim beynimdeki hiçbir şeyin ‘Mona Lisa’ya benzememesi üzerine endişe etmek için bir neden yoktur. Özdeşliğin psikolojik olan tarafına dair belirlememiz vesilesiyle fiziksel tarafa dair talepler önemli ölçüde azaltılmıştır. İşıtsel izlenimlerin fiziki karşılıkları sessiz olabilir, kokusal izlenimlerin fiziki karşılığı kokusuz olabilir, vs.”

temi, mesele bilinçli deneyimin indirgemesine geldiğinde hiçbir yararlı sonuç vermiyor gibi duruyor. “Görünüşten gerçekliğe doğru ilerleme fikri burada hiçbir anlam ifade etmiyor gibi görünüyor” (Nagel 1979b: 174). Herhangi bir bilinç sahibi bir varlığın o varlık olarak var olmasını sağlayan fiziksel bir taraf olduğu gibi, aynı zamanda o varlığın o varlık olarak var olmasını sağlayan öznel bir yanı, o varlık türüne has bir bakış açısı vardır.²⁷ Bu bakış açısını, insani-bakış-açısını, vb., doğal olarak dışarıda bırakacak olan indirgeme makinası esasında asıl açıklanması istenen metafiziksel öğeyi, yani nesnenin öznel yanının, öznelik halinin doğru bir biçimde anlaşılmasını ıskalamış olacaktır (Nagel 1979b: 173-175). Nagel’in argümanını şu şekilde formüle edebiliriz:

1. İndirgeme projesinin başarılı olması için iki önemli koşul bulunmaktadır: (i) indirgemesi yapılacak olan şey her ne ise onun doğru ve tam bir analizi yapılmalıdır (Nagel 1979b: 167) ve (ii) indirgemenin nesnesi olan şeyin indirgemeyi yapan türe nasıl görüldüğünden mümkün mertebeye uzaklaşılmalı, yani türlere-özü bakış açısı ihmal edilmelidir (Nagel 1979b: 175). [Çoğu durumda, yani indirgemesi yapılacak olan nesnenin doğru bir bilimsel analizinin yapıldığı ve o nesnenin fenomenal özelliklerinin tamamıyla dışarıda bırakıldığını ifade eden özdeşlik cümlelerinde (“su=H₂O”, vb.) indirgemenin başarılı olduğunu görebiliyoruz (Nagel 1979b: 167)]

2. Eğer fizikalizm savunulacak bir tez ise, bilinçli deneyimlerin fenolo-

²⁷ “Eğer deneyimin olguları—deneyimleyen organizma için nasıl bir şey olduğuna dair olgular—sadece bir bakış açısından erişilebilirse, deneyimlerin gerçek mahiyetinin o organizmanın fiziki operasyonları içerisinde nasıl ortaya çıkabileceği bir gizemdir” (Nagel 1979b: 172). Bu dipnotta birkaç noktaya dikkat çekmek istiyorum: (i) Bilinç meselesine hiç dokunmadan zihin metafiziği yapmak en can alıcı sorunu görmezden gelmek ile eşitir ve bu meseleye “su=H₂O” indirgemesindeki yaklaşımın aynısı ile yaklaşırsak önümüzdeki sorunu görmezden gelmiş olacağız veya *olabiliriz* [Bu genel çizgide Nagel ile aynı fikirdeyim]; Nagel’i ilgilendiren sorun, çok kabaca ve özetle, bu nesnel olanın içindeki içkin özneliği açıklayabilmektir. Çoğu indirgemeci yaklaşım bilinçli zihinsel halleri açıklamak için bir çaba bile göstermezken, gözlerini yumarken (Nagel 1979b: 166), Nagel makale boyunca bu soruna ışık tutmaya çalışır ve makalenin sonlarında da “nesnel fenomenoloji” yaklaşımı ile bir çözüm önerisi sunar, (ii) Nagel’in daha önceki “Fizikalizm” (1965) makalesi ile “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” (1979b) makalesi arasında bir açıdan çok ciddi bir fikir gelişimi olduğuna inanıyorum. Daha önce öznelik-nesnellik sorunu, Fizikalizm’e yöneltilen diğer ciddi eleştiriler ile kıyaslandığında sadece garip bir his olarak konumlandırılmışken (Nagel 1965: 353), “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” (1979b) makalesinde bu hissin çok daha ciddi bir felsefi-argümantatif forma dönüştüğünü düşünüyorum, (iii) “Fizikalizm” (1965: 353-356) makalesinde bu sayfalardaki ana tema “Benlik” denilen, öznel hallerin taşıyıcısı olarak görülen bir tözün kuşkulu varlığı etrafında dolanırken, “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” (1979b) makalesinde bu konuya hiç değinilmez. Krş. Tümkeya 2017: 23-41.

menolojik özelliklerinin de fiziki bir indirgemesinin ve açıklamasının yapılması gerekmektedir (Nagel 1979b: 167).²⁸

3. [Fakat] her bilinç sahibi varlığın o türden bir varlık olmasının altında yatan iki tane metafizik öge bulunur: (i) o varlığın o varlık türü olarak var olmasını sağlayan tipik nesnel-fiziki altyapısı (yarasanın sonar sistemi, vs.) ve (ii) o varlığın o varlık türü olarak var olmasını sağlayan o türe ait tipik bakış açısı (Nagel 1979b: 167; 171; 172 dipnot 8; 173-175). Diğer bir deyişle, bilinç sahibi bir özne X olmak özsel/zorunlu (Nagel 1979b: 175) bir biçimde bir bakış açısına sahip olmayı, X-için-X-olarak-var-olmanın mahiyetine öznel-epistemik erişim sahibi olmayı gerektirir.

4. Fizikalizmin savunduğu indirgemeci yaklaşımın başarılı olarak addedilmesi için bilinçli deneyimlerin de bir indirgemesinin ve açıklanmasının yapılması gerekmektedir. Yalnız, bu indirgemenin diğer indirgeme projelerinde olduğu gibi başarılı olmasının bu durumda imkânı yoktur; çünkü indirgeme sürecinde hep daha nesnel olana doğru gidilir, fakat bilinçli deneyimin indirgemesi yapılmak istendiğinde daha nesnel olana doğru gidilmesi anlamsızdır. Bilinçli öznenin neden bilinçli olduğu eğer fiziki bir indirgeme ile açıklanmak istenirse, bu indirgemenin sonunda bulacağımız tek şey hiçbir bakış açısına sahip olmayan fiziki bir kütle olacaktır. Yani, bilinçli öznenin zorunlu olarak sahip olduğu, ona özgü olan bakış açısı ihmal edildiğinde geriye zaten bilince dair hiçbir şey kalmayacak; dolayısıyla da bilinç açıklanamayacaktır (Nagel 1979b: 167; 173-175; Krş. Nagel 1979c: 188).²⁹

²⁸ Krş. Nagel 1979a: 148.

²⁹ Nagel, "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" makalesindeki temel tezini çok net bir biçimde diğer makalesinde şu şekilde özetler: "Davranışsal veya işlevsel hallerin fiziki bir açıklaması zihinsel olanı açıklamaz, çünkü onun öznel niteliklerini açıklamaz: herhangi bilinçli bir zihinsel halin onun ["o bilinçli zihinsel halin" çn.] sahibi için nasıl bir şey olduğu... Deneyimin bir niteliği öznelidir eğer o, prensipte, sadece bir tipe özgü bakış açısından tam olarak anlaşılabilir... Deneyimlerimizin fenomenolojik nitelikleri bu açıdan öznelidir. Beynimizdeki fiziksel olaylar ise ["öznel" çn.] değildir... Fiziki beyin süreçleri dışarıdan bakılarak nesnel bir şekilde anlaşılabilir, çünkü onlar öznel fenomenler değildir. Ve, nesnel sınır sisteminin hiçbir betimlemesi veyahut analizi, ki bu eksiksiz bile olsa, kendi başına nesnel-olmayan bir şeyi, i.e., sadece bir türden bakış açısı tarafından anlaşılabilir olan bir şeyi ima edemeyecektir... Bir kişi *en soi* olan bir şeyden *pour soi* olanı çıkaramaz." (Nagel 1979c: 188). Devamında Nagel o kadar ileri gider ki fiziksel özelliklerin hiçbir bakış açısına ait olmadan herhangi bir fenomeni açıklaması ile belirli bir bakış açısından öznel deneyimin mahiyetinin açıklanması arasındaki farkın mantıksal olarak kapatılamaz bir fark olduğunu söyler ve ekler: "Eğer bedensiz bir tanrı bilinçli bir varlık yaratmak isteseydi, organik bir formda sadece fiziksel özelliklere sahip birçok parçacığı bir araya getirerek bunu yapmayı

∴ Fizikalizm Kuramı'nın yanlış olması gerektiğini söylemek hatalı olacaktır. Sonuç olarak, Fizikalizm Kuramı'nın şu anki şartlar çerçevesinde bizim anlayamadığımız bir kuram olduğunu söyleyebiliriz; çünkü yine şu anki şartlar çerçevesinde onun ileri sürdüğü psiko-fiziksel indirgemenin nasıl mümkün olabileceğini halihazırda anlayamıyoruz (Nagel 1979b: 176; ayrıca krş. Nagel 1970: 398-399).³⁰

3. Diyalektik: Lewis ve Nagel Arasında Bir Tartışma³¹

Lewis'in, "zihinsel haller=nöral haller" özdeşlik cümlesi ile diğer yaygın kullanılan özdeşlik cümleleri arasında esas olarak herhangi bir fark gözetmediğini söyleyebiliriz. Bu noktada İşlevselci-Tip Özdeşliği Kuramı'ndan ne anlayıp ne anlamadığımız aslında esasi olan şeydir. Bu kuram (i) "belirli fiziki hallerin deneyimler, içebakışsal süreçler veya faaliyetler" olduğunu öne sürüyor;³² fakat (ii) bu fiziki hallerin zihinsel hallerin yönlemsel nesnelere karşılık gelmediğini, bunlar ile karıştırılmaması gerektiğine işaret ediyor (Lewis 1966: 18). Sözü gelişi, "Ben kırmızı bir kalemi algılıyorum" cümlesindeki algı-zihinsel halinin yönlemsel nesnesi olan "kır-

bekleyemeydi." (Nagel 1979c: 189). Ayrıca bkz. Nagel 1979d: 201.

³⁰ Nagel (1970) bu makalesinde de özetle, çok açık bir biçimde materyalizmdeki "zihin=beyin" özdeşlik tezi ile "gen=DNA" özdeşlik tezi arasında kurulmaya çalışılan analoginin başarısız olduğunu dile getirir (Nagel 1970: 399). Yalnız, buradaki gerekçesi farklıdır. Gen kavramını ortaya atan moleküler-öncesi genetik (İng., "pre-molecular genetics") kesin bir bilimdi ve moleküler genetik alanındaki çalışmalar sayesinde "gen=DNA" olduğu keşfedildi. Diğer taraftan bakıldığında, halk-psikolojisi diye adlandırdığımız şey hiç bilimsel bir kuram olmadı; bu halk-psikolojisi dili içerisinde kalarak kullandığımız kavramlar günlük hayatımızda, sosyal iletişimimizde işe yarıyor olabilir; fakat bütün bu kavramlar bilimsel meselelere gelindiğinde çok sığ kalır (Nagel 1970: 399). Nagel, devamında şunu da ekler: "Bunların hiçbirisi materyalizme bir itiraz değildir; fakat bu o doktrin formülasyonunun geleneksel özdeşlik kuramının terimlerinin ötesine geçerek bir ilerleme kaydetmesi gerektiğini gösterir" (Nagel 1970: 400).

³¹ Bu bölümde ilk önce Lewis'in özellikle 1966 tarihli makalesi içerisinde Nagel'in eleştirisine karşı bir cevap üretilebileceğinden bahsedeceğim, daha sonrasında ise Nagel'in bu cevaba verebileceği karşı eleştiriyi açıklamaya çalışacağım.

³² Lewis, sadece *bilinçsizce gerçekleştirilecek* birtakım *deneyim*lerden değil; bizatihi bilincin aktif olarak yer almak durumunda olduğu içebakışsal süreçlerden de bahsediyor. İçebakışsal süreçler için ise genel olarak içebakış sürecinin bilinçsiz yapılamayacağı; içebakış sürecindeki deneyim içeriğinin bir bilinç gerektirdiği söylenebilir. "Bilinçsiz gerçekleştirilecek deneyim" ifadesi ile burada kast edilen durum zihin sahibi bir varlığın tamamıyla bilinci kapalıyken bir deneyim edinebileceği fikri değildir (örneğin, derin koma durumundaki hastaların bir deneyim yaşadığını söylemek gibi); kastedilen genel anlamda bilinci yerinde olan, fakat dikkati başka şeylere yönelmiş zihin sahibi bir varlığın kendisine olan bir durumu farkında olmadan yaşamasıdır. Örneğin, bir spor müsabakası esnasında dizinden yaralanan fakat müsabaka esnasında bu yarının farkında olmayan birisinin bu özel anlamda bilincinde olmadan bir deneyim yaşadığı söylenebilir.

mızı bir kalem” ile özdeş olan kırmızı bir nöral hal yoktur (Lewis 1966: 18).³³ Özdeşlik ilişkisi sadece zihinsel haller ile nöral haller arasındadır.

Lewis’a göre, bir zihin halini beynin bir nöral hali ile özdeş olarak düşündüğümüzde bu özdeşliği, Frege’nin terminolojisini kullanmak gerekirse, anlamların özdeşliği olarak düşünmemeliyiz (Lewis 1966: 19). Elbette halk-psikolojisi (İng., “folk-psychology”) dilinden hareket ederek zihinsel halleri tasvir ettiğimiz kavramların anlamı ile çok ayrıntılı bir bilimsel araştırma sonucunda beyin ve beyinde olan biten olayları tasvir ettiğimiz kavramların anlamları arasında, en nihayetinde de bu kavramlar vasıtasıyla kurulan cümlelerde ifade edilen yargıların anlamları arasında önemli farklılıklar bulunacaktır. Bu açıdan bakıldığında, halk-psikolojisi dilinin içinde kalarak zihinsel halleri tasvir ettiğimiz cümlelerin doğruluk-değerlerinin otomatik olarak nöral halleri ifade eden cümlelerde de aynı olduğunu söylemek yanlış olacaktır (Lewis 1966: 19).³⁴ Işık kavramı ile belli bir dalga boyu aralığındaki elektromanyetik dalga kavramı arasında elbette birçok anlam farkı bulabiliriz; bu iki kavramın gönderim nesnesini betimleme şekli haliyle farklı olacaktır, dolayısıyla da bize aynı fiziki fenomenin iki farklı yoldan nasıl kavranabileceğini, nasıl bilinebileceğini gösterecektir. Yine de bu iki kavram vasıtasıyla gönderimde bulunan olay aynı fiziki fenomen olarak kalacaktır. Bu yaklaşımı, bilinçli zihinsel haller ve nöral haller için de kullanabiliriz. Bilinçli zihinsel haller ile ilgili kavramları ediniş biçimimizle bu hallerin fiziki karşılıkları olduğu düşünülen nöral haller ile ilgili kavramları ediniş biçimimiz arasında çok önemli farklılıklar mevcuttur.³⁵ Bu açıdan bakıldığında, mesela öznel deneyimin fenomenolojik özelliği olarak tasvir edilen *o özne için* F-halinde-olmanın-mahiyeti³⁶

³³ Diğer bir deyişle, kırmızı bir şeyin algılanması neticesinde oluşan kırmızı algı-deneyiminin vuku bulması (İng., “occurrence”) ile aynı anda vuku bulan ve onunla özdeş olan kırmızı bir nöral halden bahsedilemez.

³⁴ Aynı şekilde tersi durum için de bunu söylemek yanlış olacaktır.

³⁵ Birisi bir nesneyi o nesnenin kendini sunum kipi doğrultusunda “güneş doğmadan önce en son görünen en parlak gök cismi” olarak kavrayabilir, aynı kişi bu sefer o nesnenin kendini başka bir sunum kipi doğrultusunda “güneş battıktan hemen sonra ilk görünen en parlak gök cismi” olarak kavrayabilir. Bu kişinin nesneyi kavrama yolları farklı olacağından o nesneyi iki tane farklı nesne olarak bilecektir. Birisi çıkıp onun “Sabah Yıldızı” ve “Akşam Yıldızı” özel isimleri vasıtasıyla aslında aynı nesneye gönderimde bulunduğunu söylediğinde ise, daha önceki düşüncesinin ne kadar yanlış olduğunu kavrayacaktır (Frege 1997).

³⁶ Örneğin, *insani organizmalar için* acı halinin çekilmez acılığı, aşk halinin baş döndürücü hissiyatı, vb.

öznenin içinde bulunduğu spesifik deneyimi içebakışsal bir biçimde tasvir etmesinden başka bir şey değildir denebilir. Bir sinirbilimci bu fenomenolojik halin karşılığı olan beyindeki nöral olayı incelediği zaman aynı olayın bu sefer fiziki bir bakış açısından tasvirini yapar. Her halükârda, ortaya konulan tasvirler var olan tek bir fenomenin farklı bilinme yolunu bize sağlamış olur.³⁷ Bu durumda, “bilinçli zihinsel haller=nöral haller” özdeşlik cümlesinin diğer “a=b” biçimindeki özdeşlik cümlelerinden mahiyet itibarıyla herhangi bir farkı kalmayacaktır.³⁸ Fark sadece kavramsal düzeydedir, ontolojik düzeyde herhangi bir fark yoktur.

İyi de esas mesele gerçekten epistemolojik ve kavramsal bir mesele mi? Nagel’in düşüncesinin ilk aşamada nereye yoğunlaştığına baktığımızda bir okuyucu olarak Nagel’in diğer zihinler sorunu³⁹ üzerine bir makale

³⁷ Lewis’in sonrasında eleştirisini geliştirdiğini düşünüyorum. Hiç *Vegetite*’i tatmayan birisinin *Vegetite-tadımın-nasıl-bir-şey olduğunu* bilmesine imkân yoktur diyelim. Lewis’e göre, bu bilgiye ulaşmanın yegâne zorunlu yolu illa ki bahsi geçen deneyime sahip olmak olamaz (Lewis 1999a: 263-264). Bir deneyime gönderimde bulunurken o deneyimin bende bıraktığı (sözde) fenomenal bilgi üzerinden o deneyime gönderimde bulunabilirim; fakat bunun dışında o deneyimin fiziki nedenlerine (şu-ve-şu kimyasal bileşimi, vs.), onun fiziki sonuçlarına, vs., gönderimde de bulunabilirim (Lewis 1999a: 266). Deneyim esasında şu-ve-şu nöral ateşlemesi ile aynı şey ise, bir kişinin herhangi bir deneyimin içsel mahiyetine vakıf olabilmek için (bkz. Lewis 1999a: 272) illa ki o deneyimi yaşamasına da böylece gerek kalmaz. İster siyah-beyaz odasında hapis hayatı yaşayan ve kırmızı deneyiminin nasıl bir şey olduğunu merak eden süper sinirbilimci Mary olsun, ister yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunu merak eden bir felsefeci olsun, bilgi nesnesi fiziki bir düzlemde bilinebildiği ölçüde onların merakı da giderilmiş olacaktır (Lewis 1999a: 266-267). Fakat, bu türden bilgi edinme biçimi elbette deneyim yoluyla edinilen bilgiden farklı olacaktır; buradaki karışıklıkları da Lewis bütün makalede yer yer açıklamaya girişir (Lewis 1999a: 265-290). Özetle, “bilgi” teriminin çok anlamlı olması nedeniyle, biz “fenomenal bilgi” diye ayrı bir bilgi türünün olduğuna inanıyoruz, bu bilginin işaret ettiği “özel-özel olgular” diye ayrı bir varlık kategorisinin var olduğuna inanıyoruz (Lewis 1999a: 289-290). Sözgelisi, Mary odasından çıkıp ilk defa kırmızı-deneyimi edindiğinde [nesnel-fiziksel olana indirgenemeyen] yeni bir olgu öğrendiği, yeni türden bir bilgi kazandığı söyleniyor; halbuki Mary aslında yeni bir olgu öğrenmiyor, zaten bildiği bir olguya dair bir yeti kazanıyor (Kırs., Lewis 1999a: 267), herhangi bir şeyin nasıl yapıldığına ilişkin deneyim gerektiren bilgi (İng., “know-how”) kazanıyor. “Yeni bir deneyim edindiğinizde, hatırlamak ve hayal etmek için yetiler edirsiniz... Yine de edinilen bilgi fenomenal değildir ve bir bilgi edinme yetisi bilginin kendisiyle aynı değildir” (Lewis 1999a: 286-287).

³⁸ Nagel, diğer özdeşlik cümleleri ile karşılaştırıldığında Psiko-Fiziksel İndirgemecilik anlayışının öne sürdüğü “bilinçli zihinsel haller=nöral haller” özdeşlik cümlesinin mahiyeti itibarıyla çok farklı olduğunu iddia etmişti (Nagel 1979b:165); Lewis’in görüşlerini yorumladığımızda ise onun bu görüşe hiç katılmayacağını söylemek sanırım yanlış olmaz.

³⁹ Zihin sahibi bir varlık kendisinin zihinsel varlığını ve sahip olduğu düşünceleri kesin bir biçimde bilebilir; çünkü bu konuda kendi zihinsel varlığına ve düşüncelerine dolaysız bir erişimi (İng., “Direct Access”, “First-Person Access”) vardır, ancak bu zihin sahibi varlığın (i) kendi dışındaki varlıkların zihin sahibi bir varlık olup olmadıkları ve (ii) [eğer onlar zihin sahibi varlık iseler] onların içinden geçen düşünce içeriklerinin ne olup ne olmadığı

kaleme aldığını düşünebiliriz. Fakat, makalede kritik bir noktada Nagel bambaşka bir noktaya işaret eder. Eğer bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığına dair hiçbir bilginiz mevcut değilse, o zaman “bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığı” mefhumunu nasıl geliştirmiş olabiliriz? (Nagel 1979b: 168).⁴⁰ Daha sonrasında, çeşitli örnekler üzerinden bir analiz yaptıktan sonra en nihayetinde Nagel’in gerçek anlamda tam olarak yarasaya dönüşmeden bir yarasa için bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığına ilişkin bir bilgiye ulaşamayacağımızı ifade ettikten sonra (Nagel 1979b: 169), ulaşacağımız tek şeyin bir bilgiden ziyade kabaca bir mefhum olacağını iddia eder.⁴¹ Bir noktada, karşımızda duran bir varlıkla ilgili düşüncelerimizde ne kadar ilerlemeye çalışsak da insanın bağlı olduğu epistemik donanımın kuramsal kaynaklarını aşan, anlam vermekte zorlandığımız, hatta bazen hiç anlam veremediğimiz deneyimsel içerikler pekâlâ mevcut olabilir (Nagel 1979b: 171).⁴² Böyle bir durumda sadece bizim epistemik donanımızı aşan bir durum olduğu için karşımızdaki varlığın bilinçsiz bir varlık olduğunu söylemeye hakkımız bulunmaz. Karşısındaki varlığın bilinçli deneyimlere sahip olduğu durumda, bir insan, bir Marslı ancak kendi cehaletini ortaya koymuş olur (Nagel 1979b: 170-171). Böylece, nesnel bir araştırmamanın sonucunda hakkında bilgi sahibi olduğumuz veya henüz bilgi sahibi olmadığımız ama bir gün bilgi sahibi olabileceğimiz fiziki olguların haricinde aynı zamanda bu nesnel araştırmamanın hiçbir evresinde bir türlü yakalanamayan, insani açıdan erişilemez (İng., “humanly inaccessible facts”) başka türden olguların da var olduğunu kabul etmek zorunda kalı-

---

hakkında kesin bir bilgi iddiasında bulunması sorunludur.

⁴⁰ Belki bir konuda bilgi sahibi olamayabiliriz; ama bilgi sahibi olmadığımız şey hakkında konuşabilmek için de en azından bir mefhumumuzun olması gerekir. Nagel’in “bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığı” mefhumunun nasıl ortaya çıktığını araştırması bu bakımdan da önemlidir. Herhangi bir konuda bilgi sahibi olmak için en azından ilk aşamada bilgi sahibi olacağımız şeye dair bir mefhum oluşturmalıyız. Bazı durumlarda ilk aşamada edindiğimiz primitif düzeydeki mefhumlar zamanla geliştirilebilir ve mefhumun içinin doğru bir şekilde doldurulması neticesinde de bir konuda bilgi sahibi olabiliriz [tabi ki bilgiyi tesis edecek diğer önemli koşulların da sağlanması koşuluyla]. Fakat, bir-yarasa-olarak-var-olmanın-nasıllığının bilgisine ulaşmak için kısıtlı kaynaklarına başvurduğumuz insani hayal gücü bize en fazla kabataslak bir mefhum bahşetmiş gibi durmaktadır.

⁴¹ “Dolayısıyla, eğer kendi durumumuz ile ilgili bilinenden hareketle yapacağımız çıkarım yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunun mefhumunu içeriyorsa, bu çıkarım eksik olmalıdır. Nasıl bir şey *olduğunun* şematik bir mefhumundan daha fazla bir şey oluşturamayız.” (Nagel 1979b: 169)

⁴² Nagel’in Gerçekçi (İng., “Realist”) yaklaşımının daha ayrıntılı bir sunumu için bkz. Nagel 1979c: 189-195.

rız (Nagel 1979b: 171). Bu türden olguların, yani deneyimin olgularının veya öznel olguların varlığı konusu ise metafizik bir meseledir.⁴³ Nagel'in makalenin başından itibaren bahsettiği sorun ise bu sorunun sadece bir yansıması veya esas metafizik soruna işaret edebilmek için bir araç olarak yorumlanabilir (bkz. Nagel 1979b: 172, dipnot 8). Esas sorun şudur: Bilinçli deneyimler yaşayan bir özne olmak için ne veya neler gerekir? Daha da genelinde, bir özne olarak var olmanın metafizik koşul veya koşulları nedir?

Bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğuna dair düşünce, bu yüzden, bir insan dilinde ifade edilebilecek önermelerin doğruluğundan ibaret olmayan olguların var olduğu sonucuna götürüyor gibi görünüyor. İfade edemediğimiz veya anlayamadığımız böylesi olguların varlığını tanımaya mecbur kalabiliriz... Bu konunun önümüzdeki konu (yani, zihin-beden sorunu) üzerindeki etkisi deneyimin öznel mahiyeti hakkında genel bir gözlem yapmamız için bize bir imkân sağlar. Bir insan olmanın, bir yarasa olmanın veya bir Marslı olmanın nasıl bir şey olduğuna dair olguların statüsü ne olursa olsun, bu olguların belirli bir bakış açısını barındıran olgular olduğu görülür. (Nagel 1979b: 171)

Zihin-madde sorunu eğer çözülmek isteniyorsa zihnin en önemli özelliklerinden birisi bu çözümün içerisinde yer almalıdır: Öznellik ve bilinçli deneyim. Maddi bir fenomen bilimsel bir yöntem ile incelendiğinde ona atfedilen bütün öznel niteliklerinden, *görüşmelerinden* mümkün merteye arındırılarak onun en *çıplak gerçekliğine/mahiyetine* varılmaya çalışılır. Bu ölçüt sağlandığı ölçüde de çalışmanın bilimsel olarak başarılı olduğu kabul edilir. Yalnız, konu bilinçli zihinsel hallere gelince aynı yöntem kullanılarak bir başarı elde edilmesi oldukça zor görünüyor; çünkü “[g]örünüşten gerçekliğe doğru ilerleme fikri burada hiçbir anlam ifade etmiyor gibi görünüyor” (Nagel 1979b: 174). Bir öznenin özünü belirleyen

⁴³ Nagel'in çalışmalarını okuduktan sonra incelediğim Nemirow (1980: 473-477) de benim Nagel yorumumda vurguladığım noktayı, yani esas meselenin metafizik bir mesele olmasını ön plana çıkartıyor (Nemirow 1980: 474-475). Nemirow'a göre, Nagel “deneyimler için özel olan olguların var olduğunu, bunların sadece deneyim yaşayan kişinin bakış açısından anlaşılabilir olduğunu” iddia ediyor. Nemirow, Nagel'in bu metafizik iddiaya ulaşmasının sorunlu olduğunu iddia ediyor, çünkü “bir deneyim sadece deneyim yaşayan kişinin bakış açısından anlaşılabilir” önermesi ile “deneyime ilişkin *olgular* vardır, ki bunlar sadece deneyim yaşayan kişinin bakış açısından anlaşılabilir” önermesi [öznel olguların varlığını ifade eden önerme] aynı anlama gelmez (Nemirow 1980: 475). Devamında, Nemirow öznel olguların varlığına başvurmadan bu meselenin nasıl çözülebileceğinden bahseder (Nemirow 1980: 475; ayrıca bkz. Nemirow 2003).

şey o öznenin sahip olduğu, ona (onun içinde yer aldığı türe) özgü bir bakış açısıdır. Bütün bakış açılarından mümkün merteye sıyrılarak bilinç fenomenini *bütün çıplak gerçekliğiyle/mahiyetiyle* analiz etme çabası bilinci yapan öznel bakış açısını yok etmek, açıklanması gereken metafizik sorunu dışarıda bırakmak demektir. Asıl mesele, nesnel özelliklerin yanı sıra onlarla iç içe bir şekilde yer alan, bir-özne-olarak-var-olmanın-mahiyetine işaret eden öznel bakış açısının bütün bu fiziksel-nesnellik alanındaki ortaya çıkışının, varlığının açıklanmasıdır (Krş. Nagel 1979c).⁴⁴ Bu mesele “Bütün zihinsel haller esasında fiziksel hallerden ibarettir” tezini savunan Lewis gibi felsefecilerin de yakasından asla düşmeyen bir sorun olarak sürekli karşımıza çıkar; çünkü bu sefer de fiziksel süreçlerden geçmenin kendisine içkin olarak ortaya çıkan “o fiziki süreçten geçmenin nasıl bir şey olduğu” hala açıklanmamış olacaktır.⁴⁵

⁴⁴ Nagel’in özellikle “Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?” makalesindeki genel soruya “Panpsychism” (1979c) makalesinde cevap vermeye çalıştığını düşünüyorum: Bilinçli varlıkların ortaya çıkışını nasıl açıklayabiliriz? Nagel şöyle diyor: “Benim bedenimin fiziki halinin *kendi başına* benim Z zihinsel hal içinde olmamı sağlaması hiçbir anlam ifade etmiyor. Elbette, şu açıktır ki nasıl ben sıcak bir tavaya dokunduğumda bu acıya neden olursa, benim beynimde süregelen şey de benim zihinsel halime neden olur. Burada bir tür zorunluluk *olmalıdır*. Anlamadığımız şey ise, sıcaklığın veya beyin sürecinin duyumu *nasıl* zorunlu kıldığıdır. Beyinde süregelen şey hakkında saf fiziki mefhum seviyesinde kaldığımız sürece, bu imkânsız görünmeye devam edecektir.” (Nagel 1979c: 187; ayrıca Krş. Nagel 1979b: 172). Bu sorun daha sonra Chalmers (1995; 1996) tarafından “bilincin zor sorunu” olarak adlandırılacaktır.

⁴⁵ Jackson kendi sunduğu Bilgi Argümanı ile Nagel’in savunduğu düşüncenin aynı olmadığını ifade etmiştir (Jackson 1982: 131-132; ayrıca bkz. Jackson 1986). Buna karşın, Lewis (1999a) hem Nagel’in (1979b) bahsettiği bilinç sorununu hem de esasında bu bilinç sorununun belki içinde özel bir sorun olarak görülebilecek olan niteler (İng., “qualia”) sorunu ve Bilgi Argümanı’nın Fizikalizm Kuramı’na açtığı sorunu aynı kefeye koymuş gibi görünüyor (Lewis 1999a: 262-263; 266; 270). Lewis, hem Nagel’in sunduğu yarasa örneğinde hem de Jackson’ın sunduğu Mary’nin Odası düşünce deneyinde sanırım ortak bir tema buluyor: “Bir deneyime sahip olmak, bir deneyimin nasıl bir şey olduğunun öğrenilmesinin elbette iyi bir yoludur ve elbette tek pratik yoludur. Kesin bir biçimde bunun tek *olanaklı* yol olduğunu söyleyebilir miyiz?” (Lewis 1999a: 264). Lewis’in burada itelik olarak vurguladığı “olanaklı” kavramından ne anladığını açıklamak için onun olanaklı dünyalar kuramını açıklamamız gerekecektir; bu makalenin sınırları içerisinde bu konuya girmeyeceğim. Fakat, Lewis’in fenomenal bilgi konusunda ele aldığı bazı tespitlerden özetle bahsetmek istiyorum: (i) Fenomenal bilgi sadece fiziki bilgiden bağımsız değildir, bu fiziksel bilginin dışında bir bilgi olarak addedilebilecek her türlü bilgiden (örneğin, [eğer mümkünse] parapsikolojik bilgi) de bağımsızdır (Lewis 1999a: 281), (ii) Normal şartlar altında bir bilgiye sahip olmadığımız zaman bir çok alternatif olanak açık demektir, bilgiye ulaşırsak da bu alternatiflerden en azından bir kısmının kapandığı anlamına gelir; fakat fenomenal bilgi bizim bu sezgimize de ters bir şey söylemektedir; çünkü fenomenal bir bilgiye sahip olmadığımız zaman ortada alternatif olanaklar yok gibidir ve daha da kötüsü bu olanaklar düşüncede, hayal gücünde bile kurulamaz. Bir deneyimin nasıl bir şey olduğunun bilinmesi sadece ama sadece tek bir olanığın gerçekleşmesi (yani deneyimin bizatihi yaşanması) ile mümkündür

Eğer fiziksel (“fizikalist” çn.) bir zihin kuramının deneyimin öznel mahiyetini açıklaması gerektiğini kabul edersek, halihazırdaki mevcut hiçbir anlayışın bunun nasıl yapılabileceğine ilişkin bir ipucu sunmadığını kabul etmeliyiz. Sorun eşsizdir. Eğer zihinsel süreçler gerçekten de fiziki süreçler ise, özsel olarak, belirli fiziksel süreçlerden geçme (“öyle bir fiziksel süreçten geçme” çn.) halinde olmak gibi bir şey vardır. (Nagel 1979b: 175)

Sonuç

Nagel’in dikkat çektiği meseleyi şu şekilde formüle edebiliriz: İnsani hayal gücü insanı hep yarı yolda bırakacaktır; çünkü bilinç sahibi bir özne olmanın özsel özelliği olan bir bakış açısına sahip olma özelliğini kendimiz *o varlık olarak var olmadan* asla bilemeyeceğiz. Bilişimizin bu sınırı sadece bilgimizin ve hayal gücümüzün kısıtlı oluşunu göstermez, aynı zamanda gerçekçi bir açıdan baktığımızda bir özne olarak var olmanın özsel koşulunu anlamamızı sağlar: Herhangi bir organizma X bilinç sahibi bir organizma S (“S” özne anlamında) olarak *vardır* ancak ve ancak *X-için-X* olarak-var-olmanın-mahiyeti diye bir şey *var* ise.

Bilinçli zihinsel hallerden, işlevsel-nedensel hallerin gerçekleştiricileri olan nöral haller olarak söz etmek pekâlâ mümkündür. Fakat, Lewis’in sandığının aksine, meselenin bilinçli zihinsel hallerin ve nöral hallerin farklı kavramsal çerçeveler kullanılarak farklı tasvir edilmeleri ile ilgisi yoktur; esas mesele bir-özne-olarak-var-olmanın belirli bir bakış açısını

(Lewis 1999a: 281-282), (iii) Fenomenal bilgi, epifenomenaldir; yani dünyada olan biten hiçbir şey üzerinde bir gücü, etkisi bulunamaz; dünyanın fenomenal bir tarafı olduğunu söyleyen kişi fiziğin doğruluğu karşısında bir bahse girmiş gibidir (Lewis 1999a: 283). Lewis’in bu makalede bahsettiği Materyalizm Kuramı savunması hakkında ise şöyle düşünüyorum. (a) Minimal Materyalizmi şu şekilde tanımlayalım: “Fiziksel bir fark olmadan herhangi bir fark var olamaz” (Lewis 1999a: 274), (b) Materyalizm, zorunlu bir tez değildir, olumsal (İng., “contingent”) bir tezdur, ki zaten Lewis da bunu çeşitli defalar vurgulamıştı (Bkz. Lewis 1999a: 274-275; Lewis 1966: 23-24). Eğer Materyalizm olumsal bir tez ise, o zaman Materyalizm bütün olanaklı dünyalarda doğruluğu zorunlu olan bir tez olamaz, yani Materyalizm’in yanlış olduğu olanaklı dünyalar mevcut olabilir, ki bunu da Lewis kabul ediyor (Lewis 1999a: 274-275). Fakat, Lewis bütün bu önermelere rağmen şu konuda direttiyor: Yaşadığımız dünya Materyalizmin doğru olduğu dünyadır (Lewis 1999a: 274-275). Lewis, nasıl oluyor da Materyalizm’in doğru olduğu dünyanın yaşadığımız aktüel dünya olduğu bilgisine ulaştı?... Yukarıdaki (a) ve (b) ile işaret edilen öncüllere dayanarak Lewis’e karşı olan birisi şunu da savunabilir: Materyalizmin yanlış olduğu en az bir tane olanaklı dünya vardır; o olanaklı dünyada fenomenal özellik farklılıkları fiziki özellik farklılıklarına dayanmaz ve o olanaklı dünya bizim bilgimiz dışında gerçekleşmiş bir dünya olabilir; o halde, bizim bilgimiz dışında o gerçekleşmiş olan dünyanın içerisinde de pekâlâ yaşıyor olabiliriz [olanaklı dünyaların “gerçek” olması varsayımıyla].

gerektirmesidir. Bu “bakış açısı”, bilinçli bir özne olarak var olabilmenin zorunlu metafizik koşuludur. Sanılanın aksine, bilincin öznel mahiyeti, *X-için-X*-olarak-var-olmanın-mahiyeti nesnel indirgemeye açık bir durum gibi hiç görünmüyor. Öznel olan nesnel hale getirilmeye çalışıldığında özünü kaybetmiş olur.⁴⁶ Nagel, bence çok isabetli bir biçimde işte bu noktayı vurgulamaktadır: Bilinç meselesine temas edilmeden bir zihin metafiziği tatsız tuzsuz bir şey olurdu, bilinç ile ise... (Nagel 1979b: 166).⁴⁷

İndirgemeci yaklaşım ile indirgeme karşıtı yaklaşım arasında gerçekleşen bu tartışmanın ortasında benim kendime sormadan edemediğim birkaç soru var: Nesnel olgular, öznel olgular... Bu ikisi aynı olabilir mi? Ya da bir yerde bunları aşıp her iki kategoride de olmayan başka tür özelliklere⁴⁸ mi başvuracağız? Öznel olgulara erişim sadece ama sadece o öznel olguları yaşayan türdeki zihinsel varlıklara mı mahsustur, yoksa bir şekilde bir gün aslında bu konuda da yanıldığımızı görebilecek miyiz? Nesnel olan ile öznel olanın muğlak olmayan, ikna ediciliği yüksek ve net bir tanımını henüz göremedim; bir gün bu öznel-nesnel sorunu⁴⁹ çözülecekse bu sorunun içindeki terimlerin anlamlarının net bir biçimde açıklanması gerekeceğine inanıyorum.

Kaynaklar

- Chalmers, D. J. (1995). Facing up to the Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2, 200-219.
- Chalmers, D. J. (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Frege, G. (1997). On Sinn and Bedeutung. *The Frege Reader*. (Ed. M. Beaney). Oxford: Blackwell Publishers, 151-171.

⁴⁶ Diğer zihinler sorunu ise bu açıdan bakıldığında ana sorumuz olan zihin ve bilinç metafiziğinin sadece bir yansıması olarak karşımıza çıkar.

⁴⁷ Nagel, makalesinin sonlarında “öznel ve nesnel sorun” şeklinde isimlendirdiği bu sorun için bir çözüm oluşturabilecek yeni bir yaklaşımdan bahseder: hayal gücüne ve empatiye dayanmayan bir “objektif fenomenoloji”. Bu makalenin sınırları içerisinde bu olası çözüm denemesine değinemedim. Bkz. Nagel 1979b: 176-180. Ayrıca, bilinçli yaşamın evrende ortaya çıkışı hakkında genel ve oldukça şaşırtıcı bir açıklama için bkz. Nagel 1979c: 181-195.

⁴⁸ Nagel’in “Panpsychism” (1979c) makalesinde bahsettiği maddenin basit özelliklerini kastediyorum.

⁴⁹ Nagel “Subjective and Objective” (1979d) makalesinde bu bahsettiğim sorunun derinliklerini araştırır; ama yine de ilham verici bir makale olsa da benim sorduğum sorunun yanıtını o makalede bulamadığımı söylemek durumundayım.

- Gökel, N. (2016). İşlevselciliğin Platonik Rengi. *Felsefelogos*, 60 (1), 29-47.
- Gökel, N. (2017). Behaviorism: Dead or Alive? *Kaygı*, 29, 215-224.
- Gökel, N. (2018). The Trouble of Misrepresentation in Dretske's Information-Theoretic Account. *Kaygı*, 31, 174-188.
- Huxley, T. H. (1986). *Lessons in Elementary Physiology*. London: Macmillan.
- Jackson, F. (1982). Epiphenomenal Qualia. *The Philosophical Quarterly*, 127, 127-136.
- Jackson, F. (1986). What Mary Didn't Know. *The Journal of Philosophy*, 83 (5), 291-295.
- Kafka, F. (2009). *The Metamorphosis and Other Stories*. (Crick). New York, USA: Oxford University Press.
- Lewis, D. (1966). An Argument for the Identity Theory. *Journal of Philosophy*, 63, 17-25.
- Lewis, D. (1972). Psychophysical and Theoretical Identifications. *Australasian Journal of Philosophy*, 50 (3), 249-258.
- Lewis, D. (1980a). Review of Putnam. *Readings in Philosophy of Psychology*, vol. I. (Ed. N. Block). Cambridge: Harvard University Press, 232-233.
- Lewis, David. (1980b). Mad Pain and Martian Pain. *Readings in Philosophy of Psychology*, vol. I. (Ed. N. Block). Cambridge: Harvard University Press, 216-32.
- Lewis, D. (1999a). What Experience Teaches. *Papers in Metaphysics and Epistemology*, vol. II. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 262-290.
- Lewis, D. (1999b). Reduction of Mind. *Papers in Metaphysics and Epistemology*, vol. II. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 291-324.
- Nagel, T. (1965). Physicalism. *The Philosophical Review*, 74 (3), 339-356.
- Nagel, T. (1970). Armstrong on the Mind. *The Philosophical Review*, 79 (3), 394-403.
- Nagel, T. (1974). What Is It Like to Be a Bat? *The Philosophical Review*, 83 (4), 435-450.
- Nagel, T. (1971). Brain Bisection and the Unity of Consciousness. *Synthese*, 22 (3-4), 396-413.
- Nagel, T. (1979a/2013). Brain Bisection and the Unity of Consciousness. *Mortal Questions*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 147-164.
- Nagel, T. (1979b/2013). What Is It Like to Be a Bat? *Mortal Questions*. Cambridge

- & New York: Cambridge University Press, 165-180.
- Nagel, T. (1979c/2013). Panpsychism. *Mortal Questions*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 181-195.
- Nagel, T. (1979d/2013). Subjective and Objective. *Mortal Questions*. Cambridge & New York: Cambridge University Press, 196-213.
- Nemirow, L. (1980.) *Mortal Questions* by Thomas Nagel. *Philosophical Review*, 89 (3), 473-477.
- Nemirow, L. (2003). Physicalism and the Cognitive Role of Acquaintance. *Mental Causation and the Metaphysics of Mind: A Reader*. (Ed. N. Campbell). Missis-sauga: Broadview Press, 176-186.
- Putnam, H. (1967). Psychological Predicates. *Art, Mind and Religion*. (Ed. W. H. Capitan & D. D. Merrill). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 37-48.
- Putnam, H. (1975a). The Nature of Mental States. *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers*, vol. II. Cambridge: Cambridge University Press, 429-440.
- Putnam, H. (1975b). Philosophy and Our Mental Life. *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers*, vol. II. Cambridge: Cambridge University Press, 291-303.
- Putnam, H. (1980). Brains and Behavior. *Readings in Philosophy of Psychology*, vol. I. (Ed. N. Block). Cambridge: Harvard University Press, 24-36.
- Sartre, J.P. (2003). *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology*. (Trans. H. E. Barnes). London: Routledge.
- Schroeder, D. (2009). *Our Schubert: His Enduring Legacy*. Plymouth: Scarecrow Press.
- Schwarz, W. (2015). Analytic Functionalism. *A Companion to David Lewis*. (Eds. B. Loewer & J. Schaffer). Chichester: Wiley Blackwell, 504-518.
- Tümkaya, S. (2017). Thomas Nagel'in 'Fizikalizm' ve 'Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir' Makalelerinin Bilinç Nesnel Bir Açıklama Verme Anlayışı Açısından Açıklanması. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 7 (1), 23-41.

Öz: David Lewis, özellikle işlevselci sezgilere müracaat etmesi itibarıyla, Tip Özdeşliği Kuramı'nın savunucuları arasında önemli bir figürdü. Bu kurama göre, herhangi tipteki bir zihinsel hal en nihayetinde belirli tipteki bir nöro-kimyasal halden başka bir şey değildir. Bu indirgemeci yaklaşımın belki de en etkili ve yıkıcı güçteki eleştirisi ise Thomas Nagel'in "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" başlıklı meşhur makalesinden gelir. Nagel'a göre, spesifik olarak Tip Özdeşliği ve İşlevselcilik, genel olarak ise Fizikalizm zihne dair son derece önemli bir noktayı açıklamada başarısız kalır: Bilinç. Bu makalede ilk önce Lewis'in savunduğu kuramı açıklayacağım. İkinci bölümde, Nagel'in genel olarak Fizikalizm kategorisi altında yer alan bütün kuramlara yönelik eleştirisini sunacağım. Son bölümde, önce Lewis'in bu eleştiriye nasıl cevap verebileceğini, daha sonrasında ise Nagel'in Lewis'in bu eleştirisine nasıl karşı çıkabileceğini açıklayacağım. Son olarak bu tartışmaya dair kısa bir yorumda bulunacağım.

Anahtar Kelimeler: Özdeşlik kuramı, analitik işlevselcilik, Lewis, Nagel, bilinç, indirgeme.

